

Beoordeling van de gendergerelateerde impact van de in het kader van de DWC opgerichte wijken sportinfrastructuren

Rapport | mei 2018

Voor rekening van:

Directie Stadsvernieuwing
Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
Vooruitgangstraat 80/1 • 1035 Brussel

INHOUD

Deel 1	Inleiding	5
1/	Context van de opdracht en gekozen benadering	6
Deel 2	Gendergelijkheid bij sportbeoefening: context	7
1/	Definities	8
2/	Hoe zit het met de gelijke toegang van vrouwen en mannen tot sportbeoefening?	10
	2.2.1 Eerste constatering	10
	2.2.2 Verklarende factoren	11
3/	Politieke context	14
	2.3.1 'Gender mainstreaming' als voornaamste strategie ter versterking van de beleidsinitiatieven op het vlak van gendergelijkheid.	14
	2.3.2 Verschillende instrumenten voor 'gender mainstreaming' op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	14
Deel 3	Analyse van de vier zalen die het resultaat zijn van de WC	16
1/	Analysekader	17
	3.1.1 Analyse van het ontwerpproces van de infrastructuur en van het beheer	17
	3.1.2 Analyse van de infrastructuur (de "bakstenen")	17
	3.1.3 Analyse van het beheer	19
2/	Beschrijving van de 4 zalen en hun wijken	22
	3.2.1 Noordpoolcentrum (stad Brussel)	24
	3.2.2 Sporthal Heyvaert (Molenbeek)	25
	3.2.3 De 40 Metaal (Sint-Gillis)	27

3.2.4 Sinte-Maria omnisportzaal (Schaarbeek)	28
3/ Sportbeoefening en gebruikers van de 4 zalen	29
3.3.1 In een notendop	29
3.3.2 Beoefende sporten	31
3.3.3 Percentage vrouwen en mannen per sport	31
3.3.4 Gemengde lessen	32
3.3.5 Leeftijd	33
3.3.6 Inzoomen op de organisatoren van de sportbeoefening	35
3.3.7 Sportbeoefening en gebruikers: conclusies	36
4/ Analyse van de huidige lokale, politieke context	38
5/ Analyse van de infrastructuur	40
6/ Analyse van het beheer	44
Deel 4 Aanbevelingen	49
1/ Mogelijkheden voor het ondersteunen van gendergelijkheid op het gebied van toegang tot de sportbeoefening	50
2/ Hoe zit het met de duurzame wijkcontracten?	52
3/ Geïdentificeerde goede praktijken.	56

Bijlagen

- 1/ Checklist van de Spaanse studie met betrekking tot de integratie van gender in het ontwerp van de sportinfrastructuren
- 2/ Gemeentelijke politieke context
- 3/ Lijst van personen die we spraken
- 4/ Gebruik van de zalen tijdens de krokusvakantie (12-17 februari 2018)

Deel 1 Inleiding

1/ Context van de opdracht en gekozen benadering

De studie heeft betrekking op een opdracht ter beoordeling van de gendergerelateerde impact van de in het kader van de wijkcontracten opgerichte sportinfrastructuren. Het doel ervan is het identificeren van eventuele ongelijkheden tussen mannen en vrouwen gegenereerd door deze sportvoorzieningen waarbij algemene aanbevelingen worden gedaan om deze ongelijkheden weg te werken.

Een uitgangspunt bestaat in het erkennen dat mannen en vrouwen op een verschillende manier omgaan met sociale praktijken, wat de wijze beïnvloedt waarop ze de sportinfrastructuur beleven. Daarom kunnen investeringen in sportinfrastructuren mannen en vrouwen enkel maar op een gelijke en eerlijke manier ten goede komen wanneer ze bij hun planning, uitvoering en beheer/animatie rekening houden met bepaalde, belangrijke geconstrueerde verschillen tussen de geslachten.

Aangezien fysieke activiteit een weldadig effect uitoefent op het welzijn van personen, is het noodzakelijk om een infrastructuurbeleid uit te werken dat zorgt voor een gelijke toegang tot deze activiteit. Er moet, gebruikmakend van alle nuttige middelen, voor gezorgd worden dat vrouwen hiervan profiteren overeenkomstig hun vertegenwoordiging in de bevolking.

Ondanks de talrijke en uiteenlopende inspanningen van de overheden om deze gelijkheid te bevorderen, zijn er nog altijd hindernissen in het dagelijks leven. Uit het sportkadaster blijkt dat 136.608 personen aangesloten zijn bij een sportclub in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Onder deze leden bedraagt het aandeel vrouwen maar 30%. Bij genderdiscriminatie komt sociale discriminatie. Hoe armer ze zijn, hoe minder kans ze hebben om sport te beoefenen.

Deze lezing versterkt de relevantie van tools voor territoriale, gezoneerde ontwikkeling zoals de duurzame wijkcontracten. Heeft het bestaande aanbod echter een positieve invloed op deze 30/70-verhouding? Het gaat hier om de eerste vraag die gesteld wordt door Brussel Stedenbouw en Erfgoed. Deze retrospectieve analyse wordt gevolgd door een prospectieve analyse die betrekking moet hebben op aanbevelingen inzake ontwerp en beheer van de sportinfrastructuren gecreëerd om de vrouwelijke sportbeoefening op een positieve manier te verbeteren.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, is de denkoefening bij de voorgestelde methode gebaseerd op een heen-en-weer denken tussen theorie en praktijk, tussen het algemene en het specifieke, meer bepaald door het analyseren van de praktijken en gebruiken van de 4 zalen die het resultaat zijn van de wijkcontracten.

Dit verslag is onderverdeeld in drie delen:

- ▶ Het eerste deel biedt een gedetailleerd overzicht van de literatuur en gaat uitgebreid in op de Brusselse politieke context;
- ▶ Het tweede deel vat de analyse samen van de 4 zalen die het resultaat zijn van de wijkcontracten door een passend analysekader te introduceren voor de gender- en sportproblematiek;
- ▶ In het derde deel wordt een reeks aanbevelingen gedaan, enerzijds algemeen van aard, bedoeld om de gelijke toegang tot sportbeoefening voor vrouwen te bevorderen en, anderzijds passend bij het wijkcontractinstrument.

Naast een studie van de literatuur, een documentaire analyse van de 4 zalen, zijn er gesprekken gevoerd met genderdeskundigen alsook met de vier infrastructuurbeheerders. In elke gemeente heeft er eveneens een meer politieke vergadering plaatsgevonden. Daarnaast werd er een bezoek gebracht aan de infrastructuur en is er een telling uitgevoerd. Tot slot werd een workshop georganiseerd tijdens de jaarlijkse bijeenkomst voor projectleiders van de duurzame wijkcontracten. Tijdens deze workshop werd met elkaar in gesprek gegaan over de werkzaamheden en zijn er aanbevelingen gedaan. De extrapolatie van alle resultaten is niet mogelijk in strikte zin maar uit de uitwisselingen blijkt dat de vastgestelde problemen in de verschillende gemeenten van de Zone voor Stadsherwaarding niet veraf zijn, net zoals de oplossingen die kunnen worden geboden.

Deel 2 Gendersgelijkheid bij sportbeoefening: context

1/ Definities

- ▶ *Gender mainstreaming*: integreren van het perspectief van gendergelijkheid is het proces dat erin bestaat om rekening te houden met de betrokkenheid van vrouwen en mannen bij elk van de geplande acties, [...] binnen alle domeinen en op alle niveaus. Het is een strategie die de bezorgdheden van de vrouwen, net zoals die van de mannen, integraal deel wil laten uitmaken van de planning, de implementatie, de follow-up en van de evaluatie van de beleidslijnen en de programma's [...]. Het doel is te komen tot gendergelijkheid¹. Twee dimensies kunnen aan deze definitie worden toegevoegd: het institutionaliseren van het gendervraagstuk binnen organisaties (door bijvoorbeeld gelijkheid te organiseren op het gebied van aanwerving) en "empowerment" van de vrouwen door hun deelname aan besluitvormingsprocessen².
- ▶ *Gender budgeting*: stemt overeen met participatief budgetteren, het gaat erom vrouwen te betrekken bij het budgetteringsproces om rekening te houden met hun specifieke behoeften³.
- ▶ *Rasbepaald*: met het woord "rasbepaald" wordt een sociale groep benoemd die niet gebaseerd is op huidskleur of veronderstelde etnische afstamming maar wel op het delen van de sociale ervaring die racisme is. Rasbepaald is hij of zij die mogelijk is toegewezen tot een raciale categorie, m.a.w. hij of zij wordt beschouwd als behorend tot een gealteriseerde groep die verschilt van de meerderheidsgroep; als een homogene groep die praktijken, manieren van bestaan, leven en denken deelt. Dit woord vervangt op passende wijze andere termen die een bespottelijk eufemistisch karakter ("diversiteit") hebben, het genetisch criterium serieus nemen ("zichtbare minderheid") of die niettemin kunstmatige groepen naturaliseren ("etnische minderheid"). De

kwalificatie duidt dus geen kwaliteit aan van het individu maar wel een sociaal kenmerk. Niet een identiteit maar wel een positie binnen de maatschappij, voortvloeiend uit een collectief proces: rasbepaling⁴.

- ▶ *Safe space*: plek waar leden van een doorgaans gemarginaliseerde groep samen kunnen komen in een omgeving waar iedereen zich op zijn gemak voelt om in alle veiligheid te praten en te delen, zonder de vrees te worden aangevallen, belachelijk te worden gemaakt of ervaringen miskend te zien worden⁵.
- ▶ *Naturalisatieproces*: Volgens de auteurs van *Métier de sociologue* (1968), is "naturalisatie" aan het werk zodra de stelregel van Marx, waarbij verboden wordt om het resultaat van een verhaal te vereeuwigen in een natuur of de stelregel van Durkheim, waarbij gesteld wordt dat de sociale feiten alleen kunnen worden verklaard uit andere sociale feiten, wordt overtreden". Naturalisatie komt bijvoorbeeld tot uiting in de bewering om verslag uit te brengen over de vastgestelde verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke praktijken waarbij deze worden toegeschreven aan "natuurlijke" invarianten. Daarbij doet naturalisatie zich des te waarschijnlijker voor omdat de habitus geïncorporeerd in de loop van een ononderbroken, vroegtijdige, pedagogische actie tot uitdrukking komt in een gemakkelijk genaturaliseerde lichamelijke hexis (mannelijk/vrouwelijk): het lichaam wordt spontaan ingedeeld aan de kant van de "natuur". Met andere

¹ Economische en Sociale Raad van de VN (ECOSOC), *Rapport van de Economische en Sociale Raad voor 1997, Algemene Vergadering, 52e bijeenkomst, 18 september, 1997*.

² Caroline Moser, *Loc. Cit.*, pp. 439-440.

³ Caroline Moser, *Loc. Cit.*, p. 438.

⁴ Melusine, « "Blanchité", "racisé", "racisme d'Etat" : M. Blanquer, ces concepts sont légitimes dans le débat public », *Libération*, 23/11/2017.

⁵ Brian Arao et Kristi Clemens, "From safe spaces to Brave spaces : A new way to frame dialogue around diversity and social justice", in Lisa M. Landreman, *The Art of Effective Facilitation: Reflections from Social Justice Educators*, Washington, Stylus Publishing, 2013, pp. 135-150.

woorden, de "naturalisatie" schrijft "gender" (sociaal-historisch geconstrueerd) toe aan effecten van "geslacht" (biologisch).⁶

⁶ Encyclopédie universalis

2.2.2 Verklarende factoren

2.2.2.1 Institutionele factoren: manieren waarop de hedendaagse sport georganiseerd en gepromoot wordt

Een aantal bevindingen en institutionele vooroordelen hebben een ongunstige weerslag op de gelijke toegang van vrouwen tot sportbeoefening, door concrete toegang te beperken, genderstereotypering te versterken of door op een verschillende manier de mannelijke en vrouwelijke sportbeoefening te promoten. We gaan nu verder met de belangrijkste elementen.

Op institutioneel niveau worden de meeste functies met beslissingsmacht en coördinerende taken ingenomen door mannen.¹⁴ Het glazen plafond bestaat binnen de sport "het zoals in het beroepsleven in het algemeen naarmate men stijgt in de functie-, verantwoordelijkheids-, en machtshiërarchie".¹⁵ Vrouwen zijn ook minder vertegenwoordigd het terrein, aan het onthaal en op het gebied van begeleiding. Dit hebben we trouwens zelf vastgesteld tijdens de tellingen in de bestudeerde zalen die het resultaat zijn van de wijkcontracten.

Vandaag stellen sportfederaties, die grotendeels de regels bepalen voor de sportbeoefening, voor het grootste deel mannelijke teams op en worden gemengde teams niet-aanvaardbaar geacht:

- ▶ De prestatiegerichte en competitieve logica maakt het samenstellen van gemengde teams, door de morfologische verschillen, overbodig.
- ▶ De infrastructuur is overbelast en de clubs hebben het moeilijk om beschikbare tijdsblokken te vinden voor het organiseren van de - grotendeels mannelijke - activiteiten. Bijgevolg wordt sportbeoefening onder meisjes niet specifiek gepromoot. De clubs geven dan ook aan dat er geen probleem is met het aanbod maar dat het eerder gaat om weinig vraag.

¹⁴ EIGE, 14% vrouwen binnen de Europese olympische sportconfederaties, 11% in België (volgens de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen). Minder dan 20% vrouwen in leidinggevende functies bij de Belgische sportfederaties. (volgens de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen). Bovendien zijn er, tijdens deze legislatuur, maar vier vrouwen onder de 19 schepenen voor sport in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (in Anderlecht, Koekelberg, Sint-Gillis en Ukkel).

¹⁵ Catherine Louveau, op cit.

- ▶ Sommige extra kosten vormen een zware last voor vrouwenteams, zoals bijvoorbeeld deze i.v.m. met de veel langere verplaatsingen tijdens het organiseren van vrouwentoernooien, waarbij deze dan weer verband houden met het minder dichte netwerk van vrouwenteams.

Er wordt een vorm van seksisme geconstateerd. Bijvoorbeeld door reglementair opgelegde kleding die vooral focust op het esthetische aspect en minder oog heeft voor het comfort van de vrouwelijke sporters¹⁶ Net als elders verdienen vrouwen minder, zowel op het gebied van sport als op het gebied van arbitrage.

In Franstalig België organiseren de onderwijsnetten vanaf het middelbaar niet-gemengde sportlessen, zonder enige motivering, behalve het FWB-net dat deze keuze verklaart door de morfologische en fysiologische verschillen alsook vanwege redenen i.v.m. hygiëne, veiligheid en ethiek.¹⁷ We kunnen vraagtekens zetten bij deze verantwoording en dan meer bepaald bij de morfologische verschillen die, op twaalfjarige leeftijd, ook zeker even tegengesteld kunnen zijn tussen sommige jongens als ten aanzien van meisjes. Gemengde lessen op de middelbare school, ten minste in de eerste cycli, zou verschillende voordelen bieden: beperken van het naturalisatieproces, focussen op andere waarden dan het competitieve aspect bij sportbeoefening, en door de mogelijkheid zelf aan te tonen van gemengdheid bij de andere organisatoren, bestrijden van diverse stereotypen en toewijzingen. We wijzen erop dat men aan Vlaamse kant vrij is om gemengde of niet-gemengde lessen te organiseren.¹⁸

Tot slot hebben de media weinig interesse voor vrouwelijke sporters: volgens een telling uit 2012, is slechts 12% van de artikels en reportages gewijd aan vrouwensport.¹⁹ Bovendien worden vrouwelijke sporters anders behandeld waarbij minder vaak de fysieke prestatie aan bod komt en meer het fysieke uiterlijk en het privéleven worden belicht.

¹⁶ In 2011 maakt de internationale badmintonfederatie het dragen van een rok verplicht in competitieverband (eventueel boven een short of een broek) met als argument dat esthetiek en stijl middelen zijn voor het promoten en bekend maken van deze sport bij een breder publiek. Catherine Louveau, op cit.

¹⁷ L'origine de la transmission des stéréotypes sexués en éducation physique du 1er degré secondaire, Louise Lebaillly, Chronique féministe n°112, 2013

¹⁸ <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.2786373>

¹⁹ Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen, advies n°63 over vrouwen en sport, 2012

2.2.2.2 Maatschappelijke factoren: roltoewijzingen

2.2.2.2.1 Dominante genderspecifieke toewijzingen en beeldvorming

Sport is bij uitstek een domein van mannelijkheid en mannen onder elkaar.²⁰ Een aantal sporten wordt als typisch mannelijk of als typisch vrouwelijk geduid, feitelijk of door naturalisatie, waarbij frequent gebruik wordt gemaakt van dit tweede proces omdat sport een kwestie van lichamen is. Hoe meer kracht en fysieke confrontatie een rol gaan spelen, hoe moeilijker het is voor vrouwen om aan te sluiten. Aan vrouwen, daarentegen, worden meer talenten toegeschreven voor artistieke of precisiesporten, en ook meer interesse voor niet-competitieve sporten gericht op welzijn en gezondheid.²¹ Bovendien blijft men bij succesvolle vrouwelijke sporters vraagtekens zetten bij hun identiteit van "echte vrouw".²²

2.2.2.2.2 Adolescentie en seksualisering

Buiten de institutionele dimensies (organiseren van niet-gemengd sporten vanaf het middelbaar en gebrekkige organisatie van vrouwenteams), zijn er met betrekking tot jonge meisjes "toezichtsmechanismen" geïmplementeerd die verband houden met een onveiligheidsgevoel bij de ouders en de meisjes zelf. Naast het feit dat meisjes het laten afweten op het gebied van sporten, worden ze nagenoeg onzichtbaar in de publieke ruimte.²³ Daar waar het sporten bij meisjes sterker toeneemt dan bij jongens tijdens de kinderjaren (inhaalbeweging), wordt de sportbeoefening minder tijdens de adolescentie.²⁴

²⁰ Yves Raibaud, « Genre et espaces du temps libre », *L'Information géographique*, Vol. 76 (2012), p. 40-56.

²¹ Raad van Europa, *Handboek over goede praktijken – Gelijkheid tussen man en vrouw in de sport*, 2011, p. 11

²² Catherine Louveau, op cit.

²³ Yves Raibaud, « Une ville faite par et pour les hommes », *Friture Magazine*, n°21 (2014)

²⁴ Sportkader, op cit.

2.2.2.2.3 Rolverdeling op volwassen leeftijd

Op volwassen leeftijd houdt de inmiddels welbekende ongelijke rolverdeling aan:

- ▶ Vrouwen houden zich hoofdzakelijk bezig met kinderen en ouderen
- ▶ Ze blijven een groot deel van de huishoudelijke taken op zich nemen

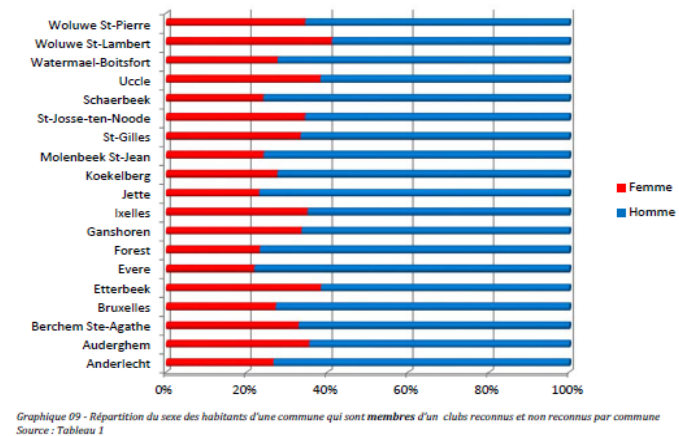
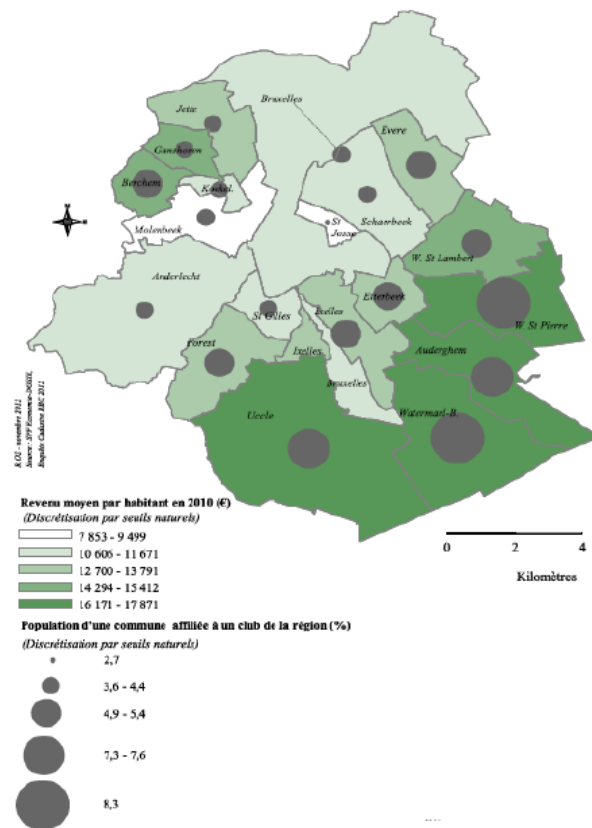
Vrouwen hebben dan ook minder tijd om te sporten.²⁵

2.2.2.2.4 Sociaal-economische realiteit

Afhankelijk van de sociale klasse wordt de genderongelijkheid zichtbaarder en gaat die gepaard met een sterkere genderscheiding op het gebied van ruimten en activiteiten.²⁶ De kaart hieronder uit het sportkader van 2012 vergelijkt het percentage aangesloten personen bij een sportclub en het gemiddelde inkomen per inwoner, op gemeentelijk niveau. De armste gemeenten zijn deze waarvan de inwoners het minst vaak lid zijn van een club. De volgende grafiek geeft het percentage mannen en vrouwen weer die lid zijn van een club. We merken op dat de armste gemeenten, naast het feit dat hun inwoners zelden lid zijn van een club, ook deze zijn waar het percentage vrouwen aangesloten bij een club het laagst is, op enkele uitzonderingen na, zoals Sint-Joost met een hoog percentage aangesloten vrouwen of de rijke gemeente Watermaal-Bosvoorde waar dit percentage laag is.

²⁵ Gesprek Universiteit des Femmes

²⁶ Raad van Europa, *Handboek over goede praktijken – Gelijkheid tussen man en vrouw in de sport*, 2011, p. 14

Bron: sportkader - PEPS Sport - 2012

2.2.2.2.5

Andere criteria die de genderongelijkheid op het gebied van sportbeoefening verklaren

In de Europese gids worden nog andere moeilijkheden opgesomd die een ongunstige weerslag hebben op de gelijke toegang van vrouwen tot sportbeoefening.

- ▶ Gebrek aan geschikte en veilige infrastructuur
- ▶ Vrouwen kunnen blootgesteld worden aan pesterijen en aan fysieke en/of verbale agressie
- ▶ Gebrek aan kinderopvangmogelijkheden
- ▶ Soort aangeboden activiteiten en gebrek aan activiteiten die populair zijn bij het vrouwelijke publiek
- ▶ Minder gemakkelijk toegang tot een auto en in grotere mate afhankelijk van het openbaar vervoer. Bijgevolg is de toegankelijkheid van de infrastructuur van primordiaal belang

3/ Politieke context

2.3.1 'Gender mainstreaming' als voornaamste strategie ter versterking van de beleidsinitiatieven op het vlak van gendergelijkheid.

De vierde Wereldvrouwenconferentie, georganiseerd door de Verenigde Naties in 1995 in Peking, betekende een groot keerpunt in de beweging voor de gelijkheid van vrouwen en mannen. In de Verklaring en het Actieprogramma, unaniem aangenomen door 189 landen, werd 'gender mainstreaming' voorgesteld als één van de voornaamste strategieën voor het objectiveren van de situatie van de vrouwen in de wereld en voor het versterken van de beleidsinitiatieven op het vlak van genderongelijkheid²⁷.

Op Europees niveau hebben de lidstaten zich ertoe verbonden om maatregelen te nemen om de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen en om het genderperspectief op te nemen in alle beleidslijnen, met als doelstellingen:²⁸

- ▶ Het uitbannen van genderstereotypering op de arbeidsmarkt, het verhogen van de deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt alsook het versterken van hun economische onafhankelijkheid
- ▶ Het verminderen van de loonkloof en het kleiner maken van de verschillen op het gebied van lonen en vervangingsinkomens
- ▶ Het verbeteren van de beschikbaarheid van kinderopvangdiensten en het bevorderen van flexibele arbeidsvoorwaarden
- ▶ Het bevorderen van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen op het gebied van besluitvormingsprocessen
- ▶ Het versterken van de preventie van geweld tegen vrouwen
- ▶ Het bestrijden van armoede bij vrouwen
- ▶ Het bevorderen van gendergelijkheid en vrouwenrechten in de hele wereld

²⁷ UN Women, <http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsanddefinitions.html>

²⁸ European Council Conclusions: European Pact for gender Equality (2011-2020); European Commission: strategic engagement for gender equality (2016-2019).

2.3.2 Verschillende instrumenten voor 'gender mainstreaming' op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In overeenstemming met deze verbintenissen heeft de Brusselse Hoofdstedelijke Regering zich ten doel gesteld om de gelijkheid tussen mannen en vrouwen te bevorderen door de genderdimensie te integreren in de beleidslijnen van het Gewest.²⁹ Het Gewest beschikt over verschillende wetgevingsinstrumenten voor 'gender mainstreaming' :

- ▶ De ordonnantie van 20 april 2006 betreffende het opstellen, door de Regering, van een jaarlijks evaluatieverslag over haar beleid inzake gelijkheid tussen vrouwen en mannen. (opgeheven door de ordonnantie van 29 maart 2012)
- ▶ De ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
 - regelt een aangelegenheid zoals bedoeld in artikel 39 van de Grondwet en voorziet in de gedeeltelijke omzetting van Richtlijn 2000/54/EG
 - voorziet in strategische doelstellingen met betrekking tot de gelijkheid van mannen en vrouwen voor elk gevoerd beleid; de kredieten betreffende de acties worden per opdracht bepaald
 - neemt de genderdimensie op in alle nieuwe beheerplannen, in alle nieuwe beheerovereenkomsten alsook in alle andere strategische planningsinstrumenten.
 - de beheerplannen houden verband met relevante genderindicatoren De statistieken geproduceerd door de gewestinstellingen worden naar geslacht opgesplitst.

²⁹ Ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest; het besluit van 24 april 2014 houdende de uitvoering van de ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest; akkoord van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering 2014-2019.

- voor elk wetgevend of reglementair ontwerp: evaluatieverslag van de impact ervan op de respectieve situatie van vrouwen en mannen (gendertest)
 - voorziet in het voorleggen aan het parlement van een tussentijds verslag en een verslag op het einde van de legislatuur, door de BHR.
 - Voorziet in de oprichting van een coördinatiegroep voor de follow-up en de tenuitvoerlegging van de ordonnantie (en met name werkzaamheden op te starten binnen de GOB.
- Het besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 24 april 2014 houdende de uitvoering van de ordonnantie van 29 maart 2012 houdende de integratie van de genderdimensie in de beleidslijnen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest;
- Verwijst naar en bepaalt de actie van de coördinatiegroep bedoeld in de ordonnantie en met name de coördinatie van het regionaal plan voor de integratie van de genderdimensie in het overheidsbeleid, het invoeren van indicatoren, de follow-up van de test gender, de rapportering ... Alle acties, waarin voorzien wordt door de ordonnantie, worden gecoördineerd en uitgevoerd onder auspiciën van de coördinatiegroep.
 - De gender test, bijgevoegd bij het besluit, werd om technische redenen niet gepubliceerd.
- Besluit van 14 juli 2016 tot invoering van een methode om de genderdimensie te integreren in de begrotingscyclus.
- Regelt de tenuitvoerlegging van gender budgeting voor de gewestbegroting door elke kredietlijn te koppelen aan drie budgetcategorieën: gendergebonden, niet gendergebonden of niet bepaald.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn, behalve het Gewest, ook de GGC, de COCOF, de FWB en de VGC verantwoordelijk voor de gelijkheid van mannen en vrouwen in de domeinen waarvoor ze bevoegd zijn. Elk van deze instanties heeft de voorbije jaren over dit onderwerp regelgeving opgesteld.³⁰ De ordonnantie van de GGC (16 mei 2014) en het decreet van de COCOF (21 juni 2013) zijn bijna identiek aan de Brusselse ordonnantie.

Bovendien spelen de gemeenten ook een belangrijke rol. Brussel Plaatselijke Besturen wil ze ertoe aanzetten om actieplannen uit te werken en als schakel te fungeren i.v.m. het Europees charter voor gelijkheid van vrouwen en mannen op lokaal vlak.

Op gewestelijk niveau werd voor de periode 2015-2019 het plan opgesteld voor het integreren van de genderdimensie in de beleidslijnen waarbij een reeks doelstellingen worden opgenomen voor elke administratie en andere gewestinstellingen. Het Gewest werkt momenteel samen met genderdeskundigen voor het uitwerken van deze doelstellingen die zullen worden gekoppeld aan follow-upindicatoren.

Wat betreft de VGC is er geen afzonderlijk decreet voor de tenuitvoerlegging van de integratie van de genderdimensie. Het decreet van 10 juli 2008 inzake gelijke kansen vormt het kader voor het Vlaamse beleid. Elke minister is binnen zijn beleidsdomein verantwoordelijk voor het toepassing van het gelijkheidsbeleid. Het gaat om een transparant en inclusief beleid waaraan niet enkel overheidsinstanties deelnemen maar ook de sociale partners, onderzoekers en het maatschappelijk middenveld. De actieplannen bestaan uit gestelde doelen en concrete acties. Om de twee jaar wordt er gerapporteerd.

Sport, oorspronkelijk een volledige bevoegdheid van de gemeenschappen, werd als gevolg van de zesde staatshervorming overgeheveld naar de gewesten met betrekking tot de subsidiëring van de sportinfrastructuur van de plaatselijke besturen. Het Gewest werkt momenteel aan een ordonnantie die deze nieuwe bevoegdheid opneemt. Deze omvat een gender test waarbij aan de gemeenten die subsidies aanvragen eveneens een bewijsstuk gevraagd zal worden i.v.m. de integratie van het genderspect.

³⁰ <http://www.gender.brussels/spip.php?article66>

Deel 3 Analyse van de vier zalen die het resultaat zijn van de WC

1/ Analysekader

De Spaanse gids die erop gericht is om een geïntegreerde benadering van de gelijkheid tussen vrouwen en mannen in de lokale sportieve beleidslijnen op te nemen, omvat een soort checklist voor het evalueren van de sportinfrastructuur vanuit genderoogpunt.³¹ We concentreren ons hier op drie analysedimensies die logisch zijn ten aanzien van de wijkcontracten wat betreft hun ontwerpende en opbouwende rol:

- ▶ het ontwerpproces van de infrastructuur,
- ▶ de infrastructuur als zodanig,
- ▶ het dagelijks beheer van de infrastructuur.

De aangerekte criteria en het weergegeven interpretatieschema bevatten de belangrijkste elementen om gelijkheid in de sportzalen te garanderen, door minder te focussen op individuele belemmeringen voor sporten (tijdgebrek, weinig vrienden, invloed van familie) dan op het opdracht geven tot discriminatie met betrekking tot de infrastructuur en het beheer ervan.

De vertaling van de hele checklist is in bijlage 1 gevoegd.

3.1.1 Analyse van het ontwerpproces van de infrastructuur en van het beheer

Een beleid gericht op gendergelijkheid moet van bij het ontwerp van de infrastructuur het genderperspectief omvatten waarbij rekening wordt gehouden met de behoeften van specifieke groepen zoals jonge of oudere vrouwen, rasbepaalde vrouwen, vrouwen met een handicap, vrouwen die zorgen voor personen die hen ten laste komen en transmannen en transvrouwen.

Naast de gewenste gelijkheid binnen beslissingsorganen en met betrekking tot werknemers, is het eveneens aanbevolen dat er met het genderperspectief en

³¹ FEMP, *Guía per la incorporación de la perspectiva de género a la gestión deportiva local*, 2009, p. 32.

het gelijkheidsbeginsel rekening wordt gehouden bij het kiezen van eventuele dienstverlenende bedrijven, bijvoorbeeld inzake het beheer van sportactiviteiten, onderhoud en netheid. Het is bovendien wenselijk om het personeel in gendergelijkheid op te leiden³².

	Ja	Nee
Bij het uitwerken van het project werd systematisch rekening gehouden met de realiteit en de behoeften van mannen en vrouwen.		

Fragment uit de Spaanse checklist

3.1.2 Analyse van de infrastructuur (de "bakstenen")

3.1.2.1 Bereikbaarheid

De sportvoorzieningen moeten zich bevinden op drukke stedelijke plekken. Een openbaarvervoeraanbod afgestemd op de openingstijden van de sportvoorzieningen en meer gerichte inzet op bepaalde tijdstippen, naast het verbeteren van de bereikbaarheid, kan het onveiligheidsgevoel verminderen.³³

3.1.2.2 Verlichting

Licht speelt een sleutelrol bij de perceptie van veiligheid. Naast voldoende binnenverlichting moet ervoor worden gezorgd dat buitenruimten en omgeving verlicht zijn (ingangen en uitgangen, parkings, bushaltes).³⁴

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

3.1.2.3 Evenredig aantal sanitaire voorzieningen en afzonderlijke kleedkamers

De vragen die gesteld worden wat betreft de indeling van de gebruiksruidten zijn bijvoorbeeld: in welke kleedkamers kunnen meisjes vergezeld van hun vader zich omkleden? En de jongens die door hun moeder vergezeld worden? En volwassen zorgbehoevenden die vergezeld worden van een persoon van het andere geslacht? Staan er luiertafels in ruidten die toegankelijk zijn voor mannen en vrouwen of staan ze zowel in de vrouwenkleedkamers als in de mannenkleedkamers? Is er extra ruidte beschikbaar voor het veilig parkeren van rolstoelen en kinderwagens?

3.1.2.4 Aanwezigheid van kinderopvangvoorzieningen

Is de sportzaal gevestigd in de buurt van een crèche of biedt de zaal een spelothek of speelruidte voor kinderen?

3.1.2.5 Verdeling van materiaal en ruidten

Voor wie is het materiaal van mindere kwaliteit bestemd en wie moet zich tevredenstellen met de minst aangepaste ruidten? Worden de activiteiten georganiseerd in de buurt van de ingang en de trefpunten?

Het materiaal aanbod moet beantwoorden aan de behoeften van personen met verschillende morfologische kenmerken en uiteenlopende lichamelijke geschiktheid: bijvoorbeeld door fietsen van verschillende grootte aan te bieden alsook de mogelijkheid om de krachttoestellen met lichte gewichten te gebruiken.

Tot slot nemen bepaalde vaste sporttoestellen een aanzienlijk deel van de beschikbare ruidte in waarbij ze dan nog worden gemonopoliseerd. Het meest courante voorbeeld is het voetbalveld, een exclusief gebied dat de pogingen tot gemengd sporten en samenkomen aanzienlijk beperkt.³⁵ Sommige sportvoorzieningen met vrije toegang zijn soms niet aangepast of zijn gewoon

niet geïnteresseerd in de voorkeuren van de vrouwelijke gebruikers. Deze sportvoorzieningen worden vaak, voor 90 tot 100%, ingenomen door jongens om er hun skateparks te creëren. Plekken waar jongens onder elkaar uit de bol gaan en waar meisjes liever niet komen.³⁶

3.1.2.6 Zichtbare scheiding tussen de verschillende sportterreinen en tussen het sportterrein en de publieke ruidten

Dit aspect is bijzonder belangrijk voor moslims of adolescenten die zich ongemakkelijk voelen bij het idee dat jongens hen kunnen zien.³⁷

3.1.2.7 Nagestreefde sfeer

De nagestreefde sfeer moet aanzetten tot openheid naar alle soorten publiek, met een inclusieve benadering waarbij een ongezellige sfeer (heiligdom van viriliteit) wordt vermeden.

	Ja	Nee
De sportvoorzieningen moeten zich bevinden in bewoonde gebieden waar veel mensen langskomen		
De voorzieningen zijn bereikbaar met het openbaar vervoer. De dienstregelingen van het openbaar vervoer stemmen overeen met de sportprogramma's		
De sportvoorzieningen, de bijruidten en de omgeving zijn voldoende verlicht		
Men beschikt over tools voor het evalueren van het gebruik van de verschillende ruidten en voorzieningen door verschillende segmenten van de bevolking		

³⁵ Anoniem, *Genre et ville*, op: <http://www.genre-et-ville.org/genre-et-ville-soutient-les-degommeuses-et-le-sport-pour-toutes/>, geraadpleegd op 18/11/2017.

³⁶ Yves Raibaud, « Genre et espaces du temps libre », p. 53.

³⁷ Raad van Europa, *Loc. Cit.*, p. 18.

De verschillende sportterreinen zijn onderling en ten opzichte van de publieke ruimte visueel gescheiden		
De sfeer is inclusief		
Permanente voorzieningen bestemd voor activiteiten met enkel mannen nemen niet een te grote ruimte in		
Er bestaat een protocol voor het verdelen van de kleedkamers zodat adequaat kan worden gereageerd in verschillende situaties		
De luiertafels bevinden zich op plekken met gemeenschappelijke toegang voor vrouwen en mannen of in de vrouwenkleedkamers en in de mannenkleedkamers		
Bijkomende diensten voor kinderen zijn beschikbaar om privéleven en sport op elkaar af te stemmen		
Opbergruimten voor rolstoelen en kinderwagens zijn beschikbaar		
De sportvoorzieningen beantwoorden aan de fysieke en morfologische behoeften van een gevarieerd publiek		

Fragment uit de Spaanse checklist

3.1.3 Analyse van het beheer

3.1.3.1 Is het aanbod voldoende gediversifieerd?

Naar geslacht zijn er verschillen in de motieven om te sporten: studies tonen aan dat vrouwen meer geneigd zijn om zich te richten op evenwicht en lichaamsverzorging. Veel jonge meisjes bevestigen dat de toenemende

competitiviteit, naarmate de jaren vorderen, een factor is om te stoppen³⁸. Het voorgestelde aanbod weerspiegelt maar zelden deze tweedeling: zo bieden de gemeentelijke sportclubs in Duitsland bijvoorbeeld vaak traditionele sporten aan, die gericht zijn op het streven naar prestatie, competitie en zelfoverstijging. In Denemarken is 70% van de sport op school gewijd aan balsporten tegenover 10% voor turnen en dans³⁹.

Een gebrek aan tijdsblokken voor alleen meisjes en vrouwen, een ondervertegenwoordiging van vrouwen op het gebied van technische en administratieve begeleiding en uitingen van racisme, discriminatie of pesterijen vormen zoveel belemmeringen voor de sportbeoefening. Regels, tot slot, van de nationale sportinstellingen kunnen dit afremmen⁴⁰.

3.1.3.2 Op welke manier worden vrouwen betrokken bij het beheer van de sportinfrastructuur?

In Europa schommelt het percentage vrouwen dat als coach aan de slag is tussen 20% en 30%, met grote verschillen naar gelang de sport. Vrouwelijke coaches werken in het algemeen in sporttakken met een groot aandeel vrouwen of waarin adolescenten en kinderen actief zijn⁴¹. Naast de onevenredigheid is er dus sprake van een stereotypering van vrouwenjobs binnen de sport.

Hoe wordt rekening gehouden met de voorkeuren en suggesties van vrouwen? Bestaan er kanalen waarmee gepeild wordt naar de behoeften, verzoeken en klachten van de vrouwelijke sporters? Het is veelzeggend dat het sportkadaster van het BHG focust op het sportaanbod en het bezoekersaantal ervan en geen rekening houdt met het aantal vrouwen dat betrokken is bij het beheer van de sportbeoefening, en ook niet met de effectieve vraag van mannelijke of vrouwelijke sporters.

³⁸ S. Biddle et al., *Increasing Demand for Sport and Physical Activity by Girls*, Edinborough, Sportscotland, 2005, p. 7.

³⁹ Raad van Europa, *Loc. Cit.*, p. 13.

⁴⁰ Raad van Europa, *Loc. Cit.*, pp. 14-15.

⁴¹ EIGE, *Loc. Cit.*, pp. 7-8.

3.1.3.3 *Op welke manier is het beheer erop gericht om specifieke doelgroepen aan te trekken, zoals bijvoorbeeld vrouwen?*

Wat betreft communicatie is het gebruikelijk dat er aandacht wordt besteed aan het hanteren van niet-seksistische woorden en beelden in alle documenten die betrekking hebben op de sportzaal. Het belang van het benadrukken van goede praktijken en een inclusieve aanpak, het bevorderen van ervaringen bij vrouwen en het voorkomen van daden van discriminatie tegenover meisjes wordt op de voorgrond gesteld. Niet-stereotype communicatie (vermannelijkt of vervrouwelijkt) kan de vooringenomen perceptie bij jonge vrouwelijke of mannelijke sporters verminderen: voor meisjes zijn sommige sporten ongepast terwijl weinig jongens denken dat talent hebben voor sport belangrijk is voor een meisje⁴².

3.1.3.4 *Op welke manier wordt de sportinfrastructuur door vrouwen ervaren als een plek waar ze welkom zijn?*

De verdeling van de sportruimten, het materiaal en de tijdsblokken mag niet leiden tot situaties van ongelijkheid tussen vrouwelijke en mannelijke sporters (bijvoorbeeld door de zalen of de minst aangepaste tijdsblokken overwegend toe te wijzen aan activiteiten waaraan veeleer vrouwen deelnemen). Bovendien moet de zaal in voldoende mate worden gebruikt om een zekere sociale controle te waarborgen.

3.1.3.5 *Intersectioneel perspectief*

Zonder in te gaan op de specifieke details van elke situatie mogen we ervan uitgaan dat de belemmeringen voor het sporten bij rasbepaalde vrouwen in het algemeen te maken hebben met gezinsverantwoordelijkheden, een klein aantal sportvrienden, racisme, de religieuze barrière of het gebrek aan zones voor niet-gemengd sporten.

Voor sommige jonge moslimmeisjes is het niet toegestaan om deel te nemen aan een sportactiviteit die ze in contact zou kunnen brengen met jongens. Sommige vrouwen weigeren of hebben geen zin om alleen buiten te gaan of

zich te begeven naar plekken waar gemengd aan sport wordt gedaan en waar doorgaans bedekte lichaamsdelen onbedekt zijn door het dragen van een short enzovoort. We wijzen erop dat deze uitsluiting van de moslimvrouwen geen betrekking heeft op de fysieke activiteit op zich maar wel op de organisatie van de sportbeoefening (zoals bijvoorbeeld het verbod op het dragen van de hoofddoek in sportclubs in niet-islamitische landen). In werkelijkheid is de al dan niet aanwezigheid van plekken waar niet gemengd aan sport wordt gedaan vaak een doorslaggevend criterium voor de deelname van moslimvrouwen.

Onderzoek in Nederland, dat de deelname in verschillende organisaties heeft geanalyseerd, toont aan dat het merendeel van de jonge rasbepaalde vrouwen (zonder onderscheid) aan sport doet in een privéfitnessruimte. Dezelfde studie toont bovendien aan dat het percentage van jonge rasbepaalde vrouwen die sport beoefenen in publieke ruimten hoger ligt dan dat bij jonge blanke meisjes. De eerstgenoemde vrouwen hebben hoofdzakelijk belangstelling voor fitness, zwemmen, basketbal, zelfverdediging, voetbal en tennis (met een breder spectrum van keuzes), terwijl laatstgenoemde vrouwen dans, paardrijden en hockey verkiezen.

In ieder geval, ook al zorgt de documentatie niet voor een uitgebalanceerde analyse, tonen de studies in Engeland, Noorwegen en Nederland allemaal aan dat fitness de meest populaire activiteit is onder rasbepaalde meisjes, wat van de commerciële sportzaal, nog meer dan de sportclub, een ruimte bij uitstek maakt om activiteiten aan te bieden afgestemd op de specifieke culturele behoeften van deze vrouwelijke sporters, om bijzondere aandacht te hebben voor het multiculturele aspect en om alle vormen van discriminatie te voorkomen⁴³.

Wat betreft transmannen en transvrouwen, vormen het gebrek aan safe spaces, de angst om zich ten aanzien van anderen bloot te geven en ongeschikte kleedkamers belangrijke hinderpalen om aan sport te doen⁴⁴. Naast de mogelijkheid om toegang te hebben tot de kleedkamers bestemd voor het gender waarmee ze zich identificeren, maken genderneutrale voorzieningen met een veilige toegang tot kleedkamers en sanitair het mogelijk om een inclusieve omgeving te creëren en om specifieke verzoeken te vermijden die de betrokken

⁴³ Kari Fasting et Kristin Walseth, "Sport as a Means of Integrating Minority Women", *Sport in Society*, Vol. 7, n°1 (2004), pp. 109-129.

⁴⁴ Bethany Alice Jones, Emma Haycraft, Walter Pierre Bouman en Jon Arcelus, "The Levels and Predictors of Physical Activity Engagement Within the Treatment-Seeking Transgender Population: A Matched Control Study", *Journal of Physical Activity and Health*, 2017, p. 1-9.

⁴² S. Biddle et al., *Loc. Cit.*, p. 13.

persoon kunnen blootstellen. Uniformen die de individuele genderidentiteit niet kunnen respecteren, worden vermeden, net zoals niet noodzakelijke verzoeken om informatie zoals genderverklaringen (en mocht deze informatie nodig zijn, dan wordt ervoor gezorgd dat de categorieën inclusief zijn)⁴⁵.

Het is hier niet nodig om een grondige analyse van de economische variabele uit te voeren. We willen er enkel aan herinneren dat vrouwen in sterkere mate te maken krijgen met vormen van discriminatie die ermee verband houden en dat het een doorslaggevende factor is om te stoppen.⁴⁶

	Ja	Nee
Er zijn tools voorhanden om informatie te krijgen over de sportvraag afhankelijk van de variabelen leeftijd en geslacht		
De gegevens over deelname aan de activiteiten zijn beschikbaar		
Er zijn kanalen voorhanden voor het verkrijgen van kwalitatieve informatie over de tevredenheidsgraad van de verschillende segmenten van de bevolking		
De cijfers i.v.m. stopzetten van activiteiten zijn bekend en gesegmenteerd volgens desbetreffende categorie		
De redenen die het stopzetten van activiteiten door vrouwen motiveren, zijn geïdentificeerd		
Het aanbod van activiteiten is geconfigureerd met als doel in te spelen op de verzoeken en behoeften van alle geïdentificeerde segmenten van de bevolking		
Alle activiteiten gebeuren in geschikte ruimten		
Het verdelen van het materiaal leidt niet tot situaties van ongelijkheid		
Het verdelen van de ruimten leidt niet tot situaties van ongelijkheid		

⁴⁵ Canadian Centre for ethics in sport, *Creating inclusive Environments for Trans Participants in Canadian Sport*, 2017, p. 32.

⁴⁶ Raad van Europa, *Loc. Cit.*, p. 17.

Het verdelen van de tijdsblokken leidt niet tot situaties van ongelijkheid		
In de communicatie worden niet-seksistische woorden en beelden gehanteerd		
De communicatie biedt geen stereotype denkbeelden (mannelijk of vrouwelijk) met betrekking tot bepaalde sporten		
Er is voldoende communicatie voor alle activiteiten		
De zaal wordt in voldoende mate op elk moment van de dag gebruikt om te zorgen voor sociale controle		
De reglementen van de sportactiviteiten leiden niet tot discriminatie		
Er worden niet-gemengde activiteiten aangeboden		
Het beleid van de voorziening respecteert transmannen en transvrouwen		
De genderimpact die voortvloeit uit het beheer is geanalyseerd en in aanmerking genomen		
Er is sprake van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de beheerstructuren		
Er is sprake van een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen binnen het personeel		
Er is geen sprake van genderongelijkheid op het gebied van arbeidsomstandigheden en personeelscontracten		
Het personeel is opgeleid in gendergelijkheid		

Fragment uit de Spaanse checklist

2/ Beschrijving van de 4 zalen en hun wijken

De Directie Stadsvernieuwing heeft 4 sportinfrastructuren geselecteerd om te analyseren in het kader van deze studie. Gebaseerd op deze selectie, heeft de DSV verschillende aandachtspunten geformuleerd:

- ▶ Analyseren van zalen die voldoende lang gebruikt worden
- ▶ Analyseren van infrastructuur van verschillende typologie (sportcentrum tegenover turnzaal)
- ▶ Analyseren van de infrastructuur in verschillende gemeenten

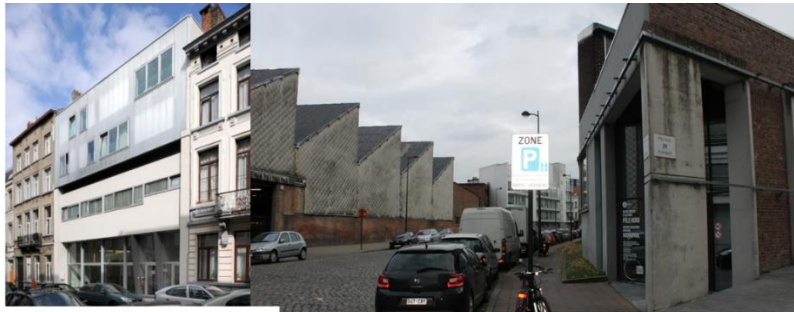
Op basis van deze criteria werden 4 infrastructuur in 4 gemeenten geselecteerd:

- ▶ Noordpoolcentrum in stad Brussel – Wijkcontract Noord [1999-2003] - Architecten: Bureau d'Engineering et d'Architecture Industrielle (BEAI) - Onderneming: THV NVP Roegiers-SA TWT
- ▶ Omnisportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat in Schaarbeek – Wijkcontract Lehon-Kessels [2005-2009] - Architecten: O² architectes - Onderneming: Franki sa
- ▶ Sporthal Heyvaert in Molenbeek – Wijkcontract Heyvaert [2002-2006] - Architecten: Pierre Blondel Architectes - Onderneming: Vanhout nv
- ▶ Turnzaal de 40 Metaal in Sint-Gillis – Wijkcontract Metaal-Munt [2003-2007] - Architecten: association AgwA - Ferrière Architectes - Onderneming: M&M Sitty sa

Dit deel beschrijft kort elke infrastructuur, gebaseerd op onze plaatsbezoeken, alsook de wijken waar ze zich bevinden, met name vanuit sportief oogpunt. Deze beschrijving is afkomstig uit de bijgewerkte versie van het sportkadaster van 2012 (niet gepubliceerd) en werd aangeleverd door Perspective.brussels. Deze werkzaamheden bestaan uit een kadaster van de infrastructuur en doen een beroep op ratio's-doelen om de vraag te beoordelen. Door het aanbod en de vraag via de ratio's te vergelijken kan worden nagegaan of het niveau van het sportnetwerk al dan niet voldoende is. De analyse is uitgevoerd op schaal van de wijken van de wijkmonitoring.

Zo wordt bij deze louter kwalitatieve benadering niet nagedacht over de sportbeoefening (bijvoorbeeld gebruik door clubs of het vraagstuk gender, senioren, personen met beperkte mobiliteit), de toegankelijkheid (openingstijden, tarieven, mobiliteit), de uitstraling en het verzorgingsgebied van de infrastructuur.

Tijdens onze gesprekken met de 4 gemeenten werden de grenseffecten, teweggebracht door de wijkgebaseerde benadering van de monitoring, omschreven als nauwelijks relevant, in het bijzonder voor uitrustingen met uitstraling zoals zwembaden. De gemeenten benaderen hun grondgebied meer in hun geheel. Ze streven ernaar om een bestaand sportnetwerk te vervolledigen en te versterken afhankelijk van de budgettaire en grondmogelijkheden en niet zozeer van de specifieke behoeften van een wijk, rekening houdend met een mobiliteit van de bevolking.

Métal 40 à Saint-Gilles
© Serge Brison

Pôle Nord à Bruxelles

RSM à Schaerbeek
© Serge Brison

Heyvaert à Molenbeek
© Be.pictures

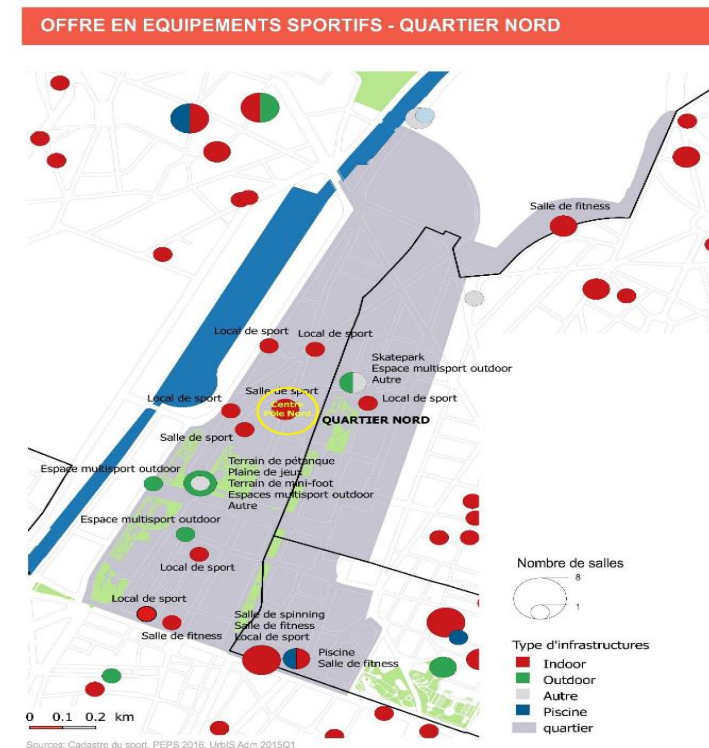
3.2.1 Noordpoolcentrum (stad Brussel)

Het Noordpoolcentrum, ondergebracht in een voormalige stelplaats van de MIVB, is een "polyvalente buurtinfrastructuur" die bestaat uit een sportzaal, een concertzaal, twee cafetaria's-ontspanningszalen. Vlak ernaast zijn er een jeugdhuis en een kinderdagverblijf gevestigd en deze voorzieningen zijn met name het resultaat zijn van hetzelfde wijkcontract. Wat betreft sportvoorzieningen, bestaat het centrum uit:

- ▶ Een omnisportzaal (op de benedenverdieping lager gelegen dan het niveau van de publieke ruimte)
- ▶ Een zaal voor psychomotoriek (die rechtstreeks verbonden is met de omnisportzaal en het kinderdagverblijf)
- ▶ Een polyvalente zaal (boven)

Wat betreft sportaanbod in de wijk, is het aanbod aan sportinfrastructuur in de Noordwijk, in kwantitatief opzicht zeer goed ontwikkeld. Ten opzichte van het aantal inwoners beantwoorden slechts twee soorten infrastructuur aan de behoeften aan sportaanbod: publieke en privézaal voor gemeenschappelijke activiteiten (13) en de kleine buitensportvelden (7, net voldoende). Er zijn vijf fitnesszalen, slechts één enkel privézwembad (onvoldoende) en geen enkele infrastructuur van het type velden voor teamsporten en tennisbanen. Basic-fit Sint-Joost beschikt over de meeste infrastructuur.⁴⁷

⁴⁷ "Nota van Perspective over de toestand van de wijk wat betreft sportinfrastructuur"

3.2.2 Sporthal Heyvaert (Molenbeek)

Sport Heyvaert is een nieuwe infrastructuur die het resultaat is van een gezamenlijk project met een buurthuis. De sporthal omvat:

- ▶ Een omnisportzaal
- ▶ Drie polyvalente zalen waarvan een klein zaaltje zich op de benedenverdieping bevindt (naast de omnisportzaal), een polyvalente zaal op de 1ste verdieping (met een hoog plafond) en een polyvalente zaal op de tweede verdieping.

Wat betreft sportaanbod in de wijk, is het aanbod aan sportinfrastructuur in de wijk Kuregem-Dauw redelijk goed maar nauwelijks gediversifieerd. De zalen voor gemeenschappelijke activiteiten (12) beantwoorden aan de behoeften van de bevolking, met een aanbod dat driemaal hoger ligt dan de ideale ratio. De vier kleine buitenvelden (multisportterreinen, agoraspace, speelplein) waarvan er twee binnen een schooldomein liggen (Les Tourterelles) zijn voldoende. Er is een fitnesszaal maar geen veld voor teamsporten, tennisbaan en ook geen zwembad. In dit verband vermelden we het Van Der Putten stadion dat zich in de onmiddellijke omgeving bevindt. Het wordt binnenkort heringericht waarbij naar verwachting een waterbassin en nieuwe multisportterreinen worden gecreëerd.⁴⁸

⁴⁸ "Nota van Perspectie over de toestand van de wijk wat betreft sportinfrastructuur"

3.2.3 De 40 Metaal (Sint-Gillis)

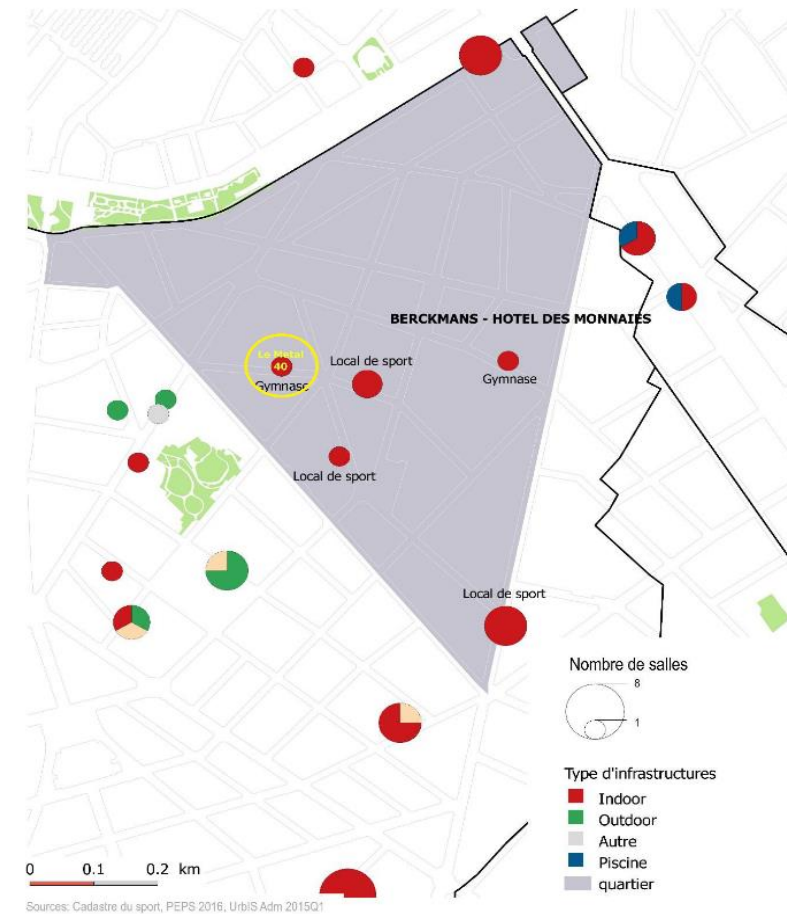
De 40 Metaal bestaat uit één enkele zaal die ingericht is als turnzaal.

Wat betreft de wijk, is het aanbod aan sportinfrastructuur van de wijk Berckmans-Munthof beperkt en nauwelijks gediversifieerd. Er bevinden zich slechts 6 zalen voor gemeenschappelijke activiteiten (net voldoende bij niet toenemende bevolking) verdeeld over 5 instellingen (verschillende sportvoorzieningen kunnen zich in eenzelfde infrastructuur bevinden), waarvan 4 sportlokalen (3 in schoolinstellingen en 1 privé) en 2 turnzalen (1 in een schoolinstelling en 1 openbaar). Geen enkele infrastructuur van het type zwembad, klein buitenveld, veld voor teamsporten, tennisbaan is binnen de wijk aanwezig.⁴⁹

⁴⁹ "Nota van Perspective over de toestand van de wijk wat betreft sportinfrastructuur"

OFFRE EN EQUIPEMENTS SPORTIFS - BERCKMANS-HOTEL DES MONNAIES

A wide-angle photograph of a modern sports hall. The ceiling is high with a series of long, rectangular light fixtures. The walls are decorated with large, vertical panels in black, white, and yellow. A basketball hoop is visible on the left side. The floor is a light-colored, polished surface with yellow and red lines marking the court boundaries. A large window in the background shows an outdoor area with trees.

[illegible]

Gendergerelateerde impact van de sportinfrastructuren voortvloeiend uit de wijkcontracten | IDEA Consult | mei 2018

3/ Sportbeoefening en gebruikers van de 4 zalen

De ongelijkheden tussen mannen en vrouwen zijn uiteenlopend, waarbij de contouren ervan de voorbije decennia zijn gevormd binnen de verschillende disciplines, vaak op een kwalitatieve manier. Toch vestigt de literatuur, met name deze doorgenomen in het kader van de huidige werkzaamheden, de aandacht op de noodzaak om, met cijfers en enquêtes ter ondersteuning, te objectiveren, te kwantificeren en aan te geven wat de markers zijn van deze ongelijkheid. Een kwantitatieve stand van zaken is duidelijker en maakt het mogelijk om op een serene manier werk te maken van maatregelen en van het te voeren overheidsbeleid.

Zo is er een telling uitgevoerd gedurende twee weken, een klassieke week en een vakantieperiode, hier de krokusvakantie. De volgende resultaten hebben betrekking op een klassieke gebruiksweek, van maandag 5 februari tot en met zaterdag 10 februari⁵¹, de zeer specifieke resultaten van de observaties uitgevoerd tijdens de schoolvakantieperiode zijn als bijlage toegevoegd.

De doelstelling van deze tellingen omvat vele facetten: het gaat uiteraard om het identificeren van het aandeel vrouwelijke sporters maar ook om inzicht te krijgen in de manier waarop dit aandeel varieert naar gelang type sport, het al dan niet gemengde karakter van de lessen, de organisator van de lessen, de infrastructuur enzovoort.

3.3.1 In een notendop:

- ▶ De tellingen werden uitgevoerd in de 4 infrastructuur die in totaal **9 zalen** tellen waarvan 3 omnisportzalen
- ▶ **Er zijn 2439 vrouwelijke en mannelijke sporters** geteld tijdens de 6 observatiedagen. Heyvaert is veruit de meest gebruikte infrastructuur met 1143 vrouwelijke en mannelijke sporters, goed voor bijna de helft van het gecumuleerde gebruik van de 4 infrastructuren.

⁵¹ Het was niet mogelijk om door studenten uitgevoerde tellingen op zondag te organiseren: Idea Consult kan door het paritair comité geen gebruikmaken maken van de diensten van studenten op zondag.

- ▶ Gemiddeld bedraagt het **aantal meisjes 37%** van de gebruikers. Dit is beter dan de 31% vrouwen die aanwezig zijn binnen de erkende en niet-erkende clubs van het sportkadaster. Dit goede resultaat houdt echter verband met het feit dat er binnen de geanalyseerde infrastructuur een gymzaal aanwezig is die hoofdzakelijk door vrouwen wordt gebruikt (68%). Bij de andere drie infrastructuur bedraagt het aantal vrouwen tussen 30% en 34%.
- ▶ **Totaaleffectief gebruik** van 278 uur, ofwel **gemiddeld 31 uur per zaal en 5 uur gebruik per dag per zaal**.⁵² Er wordt een verschil vastgesteld van meer dan 10 uur les per week tussen de meest en de minst gebruikte infrastructuur. Rekening houdend met de openingstijden (open van 8 of 9 uur tot 22 of 23 uur, ofwel 78 tot 90 uur per week), is er sprake van enige ruimte wat betreft gebruik van de lokalen. Waar komt dan het gevoel van politici en infrastructuurbeheerders vandaan dat de gedeelde infrastructuur overbelast is? Dit is te wijten aan een verschil tussen het gebruik van de zalen "op papier", namelijk zoals ingepland op de uurroosters, en het effectieve gebruik. Bijvoorbeeld in het meest extreme geval, bij Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat, stonden er op het rooster 38 uren ingepland waarin er in werkelijkheid in de zaal geen enkele gebruiker aanwezig was.

	Aantal uren gebruikt per zaal	Gemiddeld aantal uren per zaal	Aantal lessen	Aantal meisjes	Aantal jongens	Totaal bezoekersaantal	% meisjes
Heyvaert	144	36	95	383	760	1143	34%
De 40	24	24	19	219	104	323	68%

⁵² We merken op dat de beheerder van centrum Noordpool heeft aangegeven dat het gebruik tijdens de week van de telling veel lager lag dan gewoonlijk. Wat betreft de week voorafgaand aan de krokusvakantie, zouden bepaalde gebruikers, zoals scholen, minder aanwezig zijn geweest. Bovendien heeft stad Brussel onlangs de ruimte Utopie geopend in de buurt van de Noordpool-zaal (Sluismeester Coggestraat) waar je terecht kunt voor een groot deel van de "matsporten" die tot dan toe werden georganiseerd in Noordpool. Sinds de opening van Utopie worden er bij Noordpool minder uren ingepland.

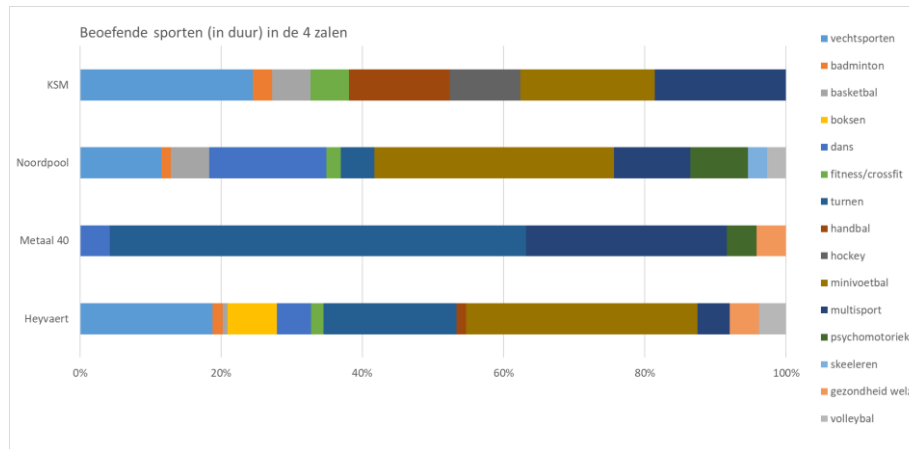

Noordpool	74	25	51	171	369	540	32%
KSM	37	37	25	129	304	433	30%
Totaal	278	31	190	902	1537	2439	37%

Aantal lesuren en deelnemers – week van 5-10 februari 2018

3.3.2 Beoefende sporten

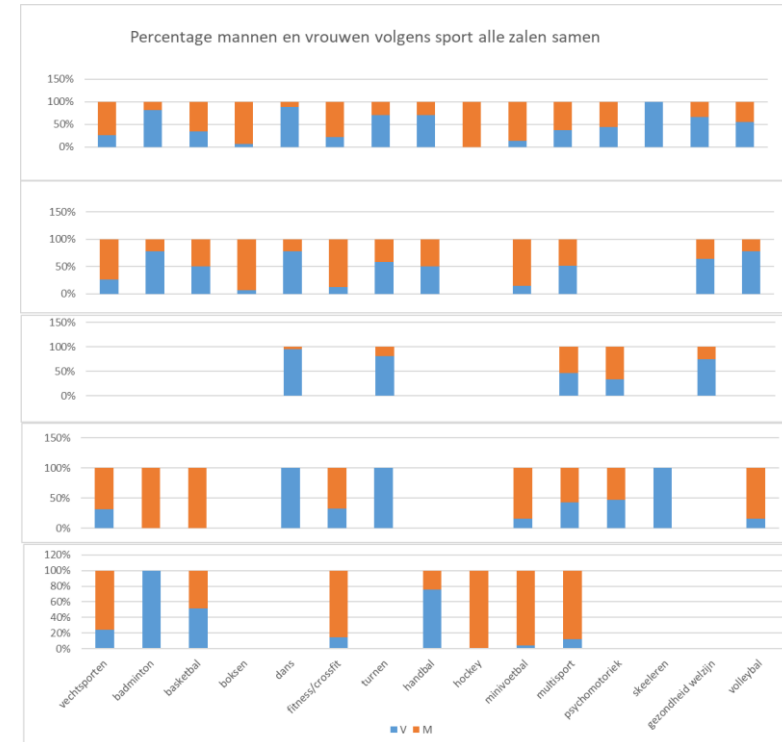
De grafiek toont de beoefende sporten in elke zaal, gegroepeerd per "grote beoefening"⁵³ voor meer duidelijkheid, volgens de totale duur die eraan gewijd is.

We kunnen meerdere vaststellingen doen:

- ▶ Over het algemeen is de sportbeoefening vrij gediversifieerd. Dit is minder het geval voor de 40 Metaal-zaal die in grote mate wordt gebruikt voor turnen en multisport doordat deze ruimte als turnzaal is ingericht. Elders tellen we, naar gelang de zaal, tussen de 9 en 12 beoefende sporten op één week.
- ▶ Zodra de infrastructuur beschikt over een omnisportzaal (KSM, Heyvaert, Noordpool), neemt minivoetbal een belangrijke plaats in, alleen al goed voor 1/3 van de uren van deze infrastructuur, voor alle zalen samen.

⁵³ Bijvoorbeeld de verschillende vechtsporten zijn gegroepeerd, idem voor verschillende dansstijlen enzovoort.

3.3.3 Percentage vrouwen en mannen per sport

De grafiek toont de percentages voor mannen en vrouwen per sport, eerst in het totaal voor alle zalen vervolgens zaal per zaal. We merken op dat de resultaten van Heyvaert, goed voor bijna de helft van het gebruik, in ruime mate de algemene resultaten beïnvloeden.

In het algemeen:

- ▶ Het is niet echt een verrassing dat dans, turnen, gezondheid/welzijn activiteiten (stretching, yoga...), badminton en handbal hoofdzakelijk door vrouwen worden beoefend.

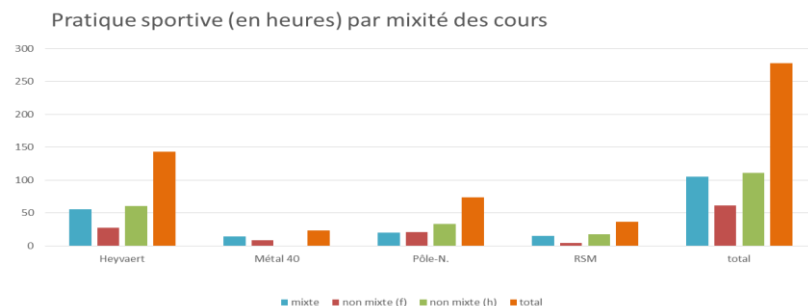

- ▶ Minivoetbal, vechtsporten en crossfit, daarentegen, worden in ruime mate beoefend door mannen maar deze sporten staan open voor vrouwen, met 25% vrouwelijke deelnemers aan vechtsporten.
- ▶ Basketbal, multisport en psychomotoriek zijn de sporten die het meest gemengd worden beoefend.

Betreffende de zalen in Noordpool worden 5 van de 11 sporten uitsluitend beoefend door één geslacht. Badminton (in het totaal echter veeleer beoefend door vrouwen) en basketbal worden volledig beoefend door mannen. Dans, turnen, roller worden volledig door vrouwen beoefend. Bij sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat zijn er 2 sporten van de 8 die niet openstaan voor een van de geslachten.

In Heyvaert en de 40 Metaal worden alle sporten beoefend door beide geslachten (maar niet noodzakelijkerwijs tijdens dezelfde sessie).

3.3.4 Gemengde lessen

De grafiek toont het aantal uren voor gemengde (namelijk waarin deelnemers van beide geslachten aanwezig zijn) en niet-gemengde sportlessen met een onderscheid tussen de uren waarop enkel de mannen of enkel de vrouwen aanwezig zijn. In veruit de meeste gevallen is niet-gemengdheid een feitelijke gemengdheid en niet een gemengdheid door keuze. Tijdens de gesprekken hebben we maar drie gevallen van gekozen "niet-gemengdheid" geconstateerd:

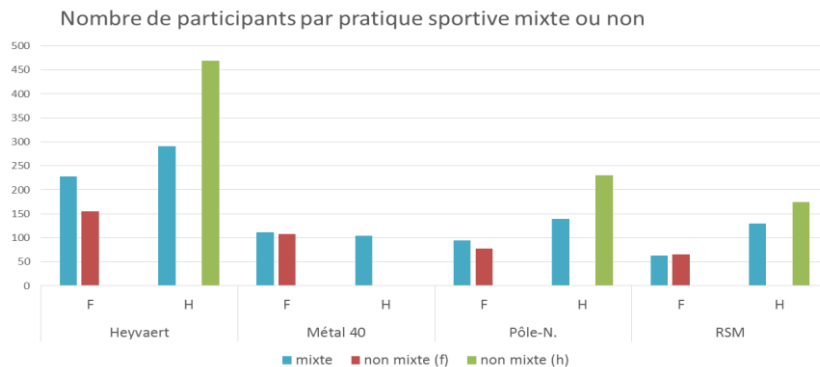
- ▶ De lessen georganiseerd aan Heyvaert via de subsidie "Sport voor vrouwen" van de COCOF die zich enkel richten op vrouwen.
- ▶ Bepaalde sportlessen georganiseerd door scholen (middelbaar onderwijs)
- ▶ Sessies georganiseerd door de Jeugddienst van Schaarbeek die bij alle activiteiten werkt met gendergroepen.

Nogmaals gebaseerd op de gesprekken zijn bepaalde lessen, ook al staan ze theoretisch open voor vrouwen en mannen, echter nauwelijks toegankelijk voor het ene of het andere geslacht, waarbij genderspecifieke toewijzingen hardnekkig de kop blijven opsteken. Er is het voorbeeld aangehaald van meisjes die aan bokslessen wilden deelnemen waarbij de jongens, die weigerden om samen met de meisjes te trainen en ze uitlechten, hun zin kregen, ondanks de wens van de leraar om ze mee op te nemen in de lessen.

De grafiek brengt ons bij de volgende vaststellingen:

- ▶ In alle zalen, behalve de 40 Metaal, worden er meer uren georganiseerd volgens niet-gemengdheid "mannen" dan volgens gemengdheid.
- ▶ De niet-gemengde uren "vrouwen" zijn naar verhouding het minst in KSM (11%) en Heyvaert (19%).
- ▶ In totaal is grosso modo 40% van de uren gemengd, 40% niet-gemengd enkel ingevuld door mannen en 20% niet-gemengd enkel ingevuld door vrouwen.

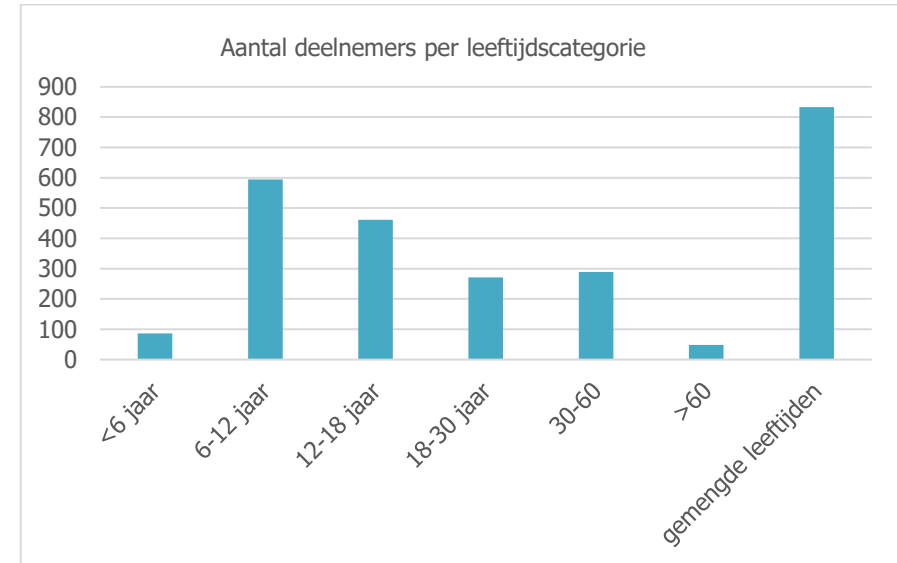
De volgende grafiek toont deze keer het aantal deelnemers gegroepeerd volgens gemengd sporten. Voor elke zaal wordt het aantal mannen en vrouwen dat deelneemt aan een gemengde of niet-gemengde les weergegeven.

Enkele vaststellingen:

- ▶ De meeste mannen sporten tijdens niet-gemengde lessen (behalve de zaal 40 Metaal waar niet-gemengde lessen "mannen" onbestaande zijn).
- ▶ Naar gelang de infrastructuur doet tussen 50 en 60% van de vrouwen aan gemengd sporten.
- ▶ De gemengde sporten lokken systematisch meer deelnemers terwijl ze over minder tijdsblokken worden georganiseerd

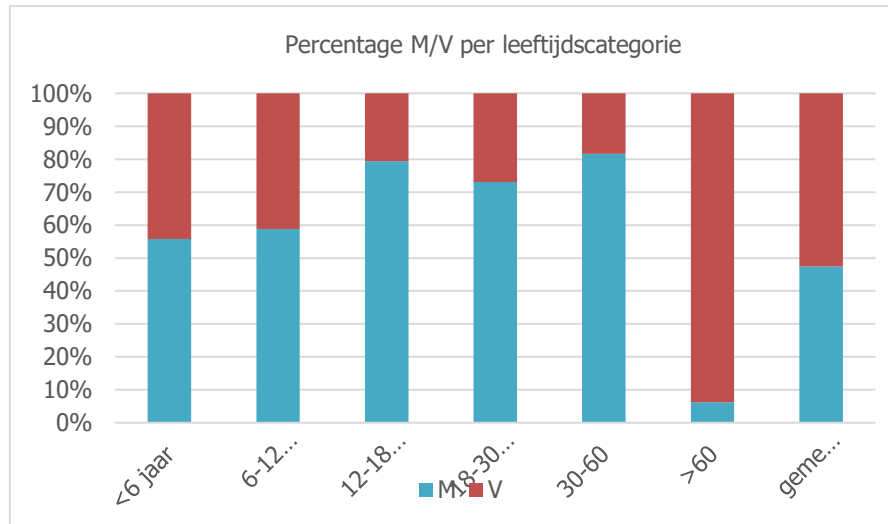
3.3.5 Leeftijd

De bovenstaande grafiek toont het aantal mannelijke en vrouwelijke sporters per leeftijdsgroep. Om deze oefening te maken, werd een leeftijdsgroep gekoppeld aan een les waarvan eveneens het aantal deelnemende meisjes en jongens bekend is. De kolom gemengde leeftijden heeft betrekking op lessen waarin minimaal twee leeftijdsgroepen zijn gevonden. Deze lessen omvatten in totaal een derde van de deelnemers en een meerderheid van de 6-12-jarigen en 12-18-jarigen die zo de grootste aanwezigheid van deze leeftijdsgroepen komen versterken.

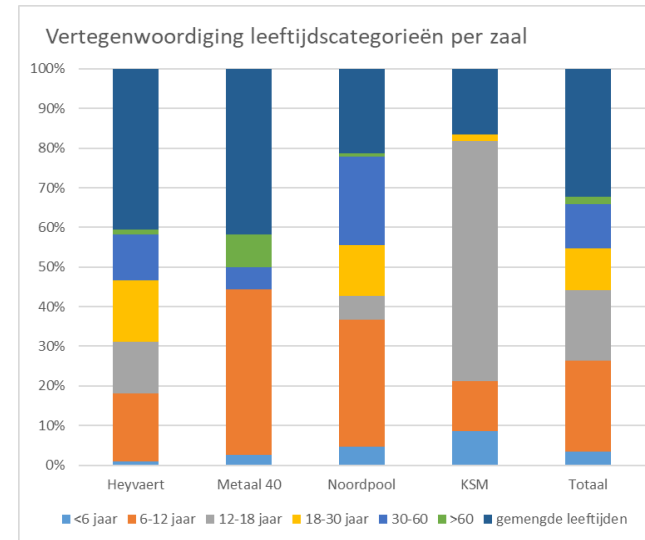
Wat stellen we vast? Een meerderheid van 6-12-jarigen, een dieptepunt bij de 18-30-jarigen, zeer weinig -6-jarigen en +30-jarigen⁵⁴, nog minder +60-jarigen.

⁵⁴ We wijzen erop dat de gekozen indeling volgens leeftijdsgroep, die nu eens groepeerd op basis van 6 jaar dan weer op basis van 30 jaar, een vertekening kan veroorzaken bij het lezen van de grafiek.

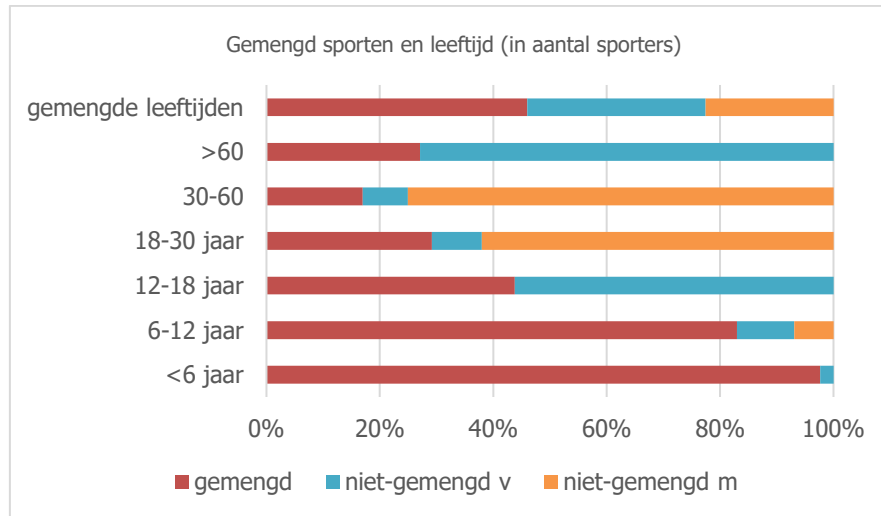
Bovenstaande grafiek toont het percentage vrouwen en mannen per leeftijdsgroep. Dit leidt tot de volgende vaststellingen:

- ▶ Tussen 0 en 12 jaar zijn de percentages van meisjes en jongens nagenoeg gelijk.
- ▶ Vanaf 12 jaar stijgt het percentage mannen en bereikt het meer dan 80% tussen 30 en 60 jaar.
- ▶ Na 60 jaar keert dit percentage om ten voordele van de vrouwen die 95% van de deelnemers vertegenwoordigen.

Wanneer we focussen op de verdeling van de leeftijdscategorieën binnen elke infrastructuur komen de volgende specifieke kenmerken naar voren:

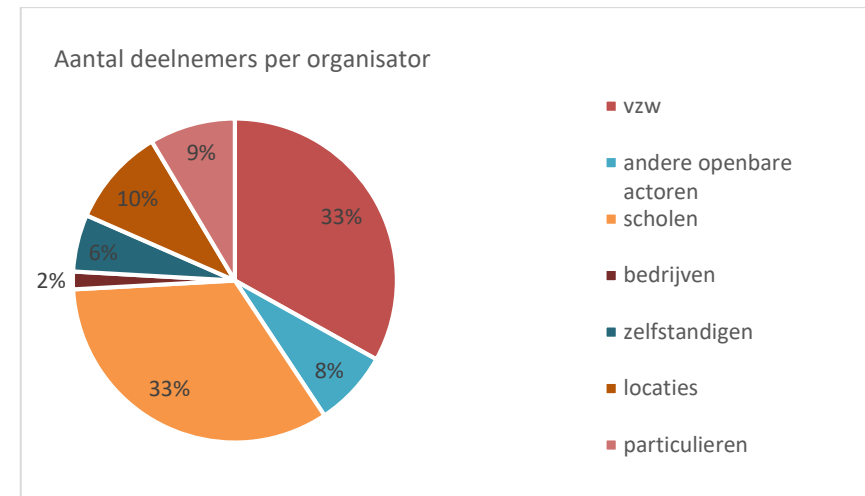
- ▶ Een oververtegenwoordiging van 6-12-jarigen en senioren bij 40 Metaal verklaard door het specifieke karakter van de activiteiten die er worden georganiseerd (turnen, psychomotoriek-parcours en activiteiten voor senioren).
- ▶ Een oververtegenwoordiging van 12-18-jarigen in Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat die verband houdt met de profielen van de voornaamste gebruikers (gemeentelijke jeugddiensten en middelbare school).
- ▶ Een grotere aanwezigheid van 30-60-jarigen in de Noordpool-zaal waar met name bedrijven tijdens de lunchpauze komen en volwassenen minivoetbal spelen.

Bovenstaande grafiek toont het percentage deelnemers per leeftijdsgroep en gemengde lessen. Zoals verwacht, geeft de grafiek aan dat:

- ▶ Er tot 12 jaar in zeer ruime mate gemengd wordt gesport
- ▶ Vanaf 12 jaar meer dan de helft van de sporters aan sport doet binnen gendergroepen: vrouwelijk gendertype tussen 12-18 jaar en na 60 jaar, mannelijk gendertype in ruime mate tussen 18-60 jaar.

3.3.6 Inzoomen op de organisatoren van de sportbeoefening

De grafiek hierboven toont de verdeling van de deelnemers volgens type organisator⁵⁵ en de volgende grafiek toont het percentage van deelnemers volgens gemengde lessen en type organisatoren:

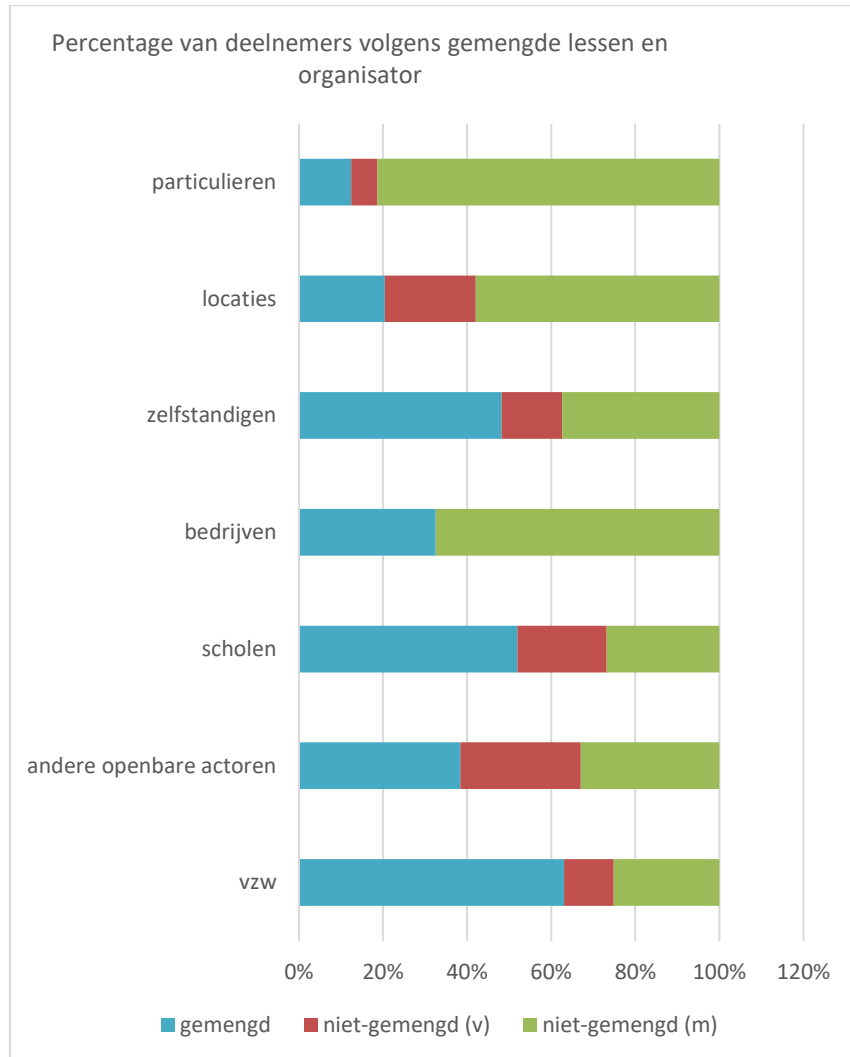
- ▶ Scholen en vzw's zijn goed voor 2/3 van de deelnemers en zorgen voor de meeste deelnemers op het gebied van gemengd sporten.
- ▶ De "locaties", namelijk de activiteiten georganiseerd door de beheerder van de locaties⁵⁶, bieden de meest gendergerichte activiteiten (en dan hoofdzakelijk niet-gemengd mannen). Dit is in het bijzonder het geval in

⁵⁵ Zelfstandigen: wanneer de leraar een zelfstandige is. Particulieren en Bedrijven: wanneer groepen particulieren of groepen werknemers een zaal huren. Andere openbare actoren: andere openbare actoren dan de locaties, zoals bijvoorbeeld een gemeentelijke dienst

⁵⁶ In elke infrastructuur biedt de beheerder zelf een reeks activiteiten. Bij Sportzaal Koninklijke Sint-Mariastraat wordt de jeugdinstelling als locatiebeheerder beschouwd.

Heyvaert (60%) en KSM (100%). Een soortgelijke vaststelling kan worden gedaan betreffende de particulieren en de bedrijven.

3.3.7 Sportbeoefening en gebruikers: conclusies

- ▶ **30% meisjes:** de aanwezigheid van meisjes lijkt gemiddeld beter binnen de betrokken infrastructuur dan gemiddeld in het Gewest. Deze aanwezigheid wordt echter verklaard door een grote meerderheid vrouwen bij 40 Metaal die dan weer verband houdt met de typologie van deze zaal die is ingericht als turnzaal. De andere geanalyseerde buurtinfrastructuren worden met dezelfde uitdaging als elders in het BHG geconfronteerd, met een percentage vrouwen dat schommelt tussen 30 en 34%.
- ▶ **Kleine vertegenwoordiging van meisjes vanaf 12 jaar tot en met 60 jaar:** de percentages meisjes verminderen zoals verwacht vanaf 12 jaar, moment waarop de sportbeoefening gendergericht gereguleerd wordt en waarop de maatschappelijke breuk tot stand komt die verband houdt met veiligheid. Het handhaven van sportbeoefening bij jonge adolescenten vormt een grote uitdaging. Het is eveneens van essentieel belang om aan vrouwen, op volwassen leeftijd, activiteiten aan te bieden of activiteiten toegankelijk te maken. Dit wordt ongetwijfeld bereikt door een denkoefening over de openingstijden en met daarnaast ook het organiseren van activiteiten voor hun kinderen, waarvan binnen de 4 zalen geen enkel voorbeeld is gevonden. Er worden zeer weinig activiteiten voor senioren georganiseerd en bovendien wordt er in ruime mate aan deelgenomen door vrouwen.
- ▶ **"Mannelijke sporten" die openstaan voor vrouwen:** we stellen een openheid vast van bepaalde zogenaamde mannelijke sporten richting meisjes (minivoetbal, boksen enzovoort). Deze openheid is meer of minder uitgesproken naar gelang de infrastructuur: Heyvaert en 40 Metaal zijn op dit gebied goed leerling want aan alle grote sporten die er worden beoefend nemen vrouwen deel. Daar en elders blijft het echter noodzakelijk om de aanwezigheid van vrouwen en vrouwenteams binnen deze sporten te promoten, aan te moedigen en te faciliteren. Er is openheid maar gelijkheid is nog veraf.

- ▶ **Mannen onder elkaar:** buiten de 40 Metaal wordt meer dan de helft van de activiteitenuren volgens niet-gemengdheid "mannen" georganiseerd. In de meeste gevallen gaat het niet om een keuze maar wel om een feitelijke niet-gemengdheid die ongetwijfeld verband houdt met de aangeboden soorten activiteiten alsook met de algemene mindere deelname van vrouwen. Bovendien zien we dat de beheerders van de locaties zelf de meeste sessies organiseren volgens niet-gemengdheid mannen. Gemengdheid op zich is niet voldoende maar het vormt een eerste stap naar gelijkheid. Een denkoefening over de aangeboden activiteiten en het actief promoten van het bestaande aanbod bij vrouwen, in de eerste plaats binnen de beheerstructuren lijken wenselijk. Daarnaast, afhankelijk van doelpubliek, kan een benadering gebaseerd op niet-gemengdheid vrouwen gerechtvaardigd zijn waarbij deze aanpak ook mee zou kunnen worden gedragen door de beheerders.
- ▶ **Relatieve overbezetting:** op papier zijn de zalen bijna overbelast. Maar volgens onze tellingen bedraagt het effectieve gebruik van de zalen tussen 4 en 6 uur per dag. We begrijpen de reden hiervoor, de uurroosters liggen grotendeels vast tijdens het jaar om gebruikers de nodige stabiliteit te bieden voor het houden van hun activiteiten. Toch

zou gericht monitoren ervoor kunnen zorgen om het werkelijke gebruik van de zalen na te gaan en om te informeren naar het systematische karakter en de duur van de tijdsblokken toegekend aan bepaalde gebruikers. Dit geeft aan dat er ruimte bestaat om meer sessies te organiseren en waarom hierbij dan ook niet volop inzetten op vrouwen.

4/ Analyse van de huidige lokale, politieke context

Politieke context ⁵⁷	Brussel	Molenbeek	Sint-Gillis	Schaarbeek
Algemene beleidsverklaring	Geen uitdrukkelijke vermelding waarbij rekening wordt gehouden met de sportbeoefening bij vrouwen	Bereidheid om de sportbeoefening uit te breiden naar iedereen: vrouwen, ouderen, personen met een handicap en kansarme bevolkingsgroepen	Projectoproep met subsidie van € 1500 waarbij wordt ingezet op de gelijkheid van mannen en vrouwen, de strijd tegen racisme of andere vormen van discriminatie en op ondersteuning van de LGBTQI-gemeenschap ⁵⁸	Ondersteuning in de vorm van subsidies aan sportverenigingen die specifieke activiteiten aanbieden aan kinderen, vrouwen en ouderen
Gender mainstreaming initiatief	Het actieplan inzake gender mainstreaming van de stad⁵⁹ omvat verschillende krachtlijnen die erop gericht zijn om de sportbeoefening bij vrouwen te bevorderen - Ondersteuning aan verenigingen met een meerderheid vrouwen - Genderanalyse van de verschillende soorten sportbeoefening (waaronder een analyse van het gebruik) - Promoten van traditioneel mannelijke activiteiten ... - Stimuleren van Brusselse vrouwelijke sporters	/	/	Het actieplan inzake gender mainstreaming van de gemeente wordt momenteel uitgewerkt. De sportdienst fungeerde als één van de proefdiensten. Zijn actieplan omvat twee doelstellingen: - Specifieke aandacht hebben voor het aanwerven van vrouwen - Aanbod diversifiëren

⁵⁷ Bijlage 2 bevat een uitgebreidere tekst over de lokale politieke context in verband met het gendervraagstuk in de 4 geanalyseerde gemeenten

⁵⁸ LGBTQI staat voor Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Intersex

⁵⁹ <https://www.brussel.be/actieplan-voor-gelijkheid-tussen-vrouwen-en-mannen>

Schaarbeek en Brussel-Stad hebben een transversaal proces opgestart met betrekking tot gender mainstreaming. In beide gevallen gaat het om recente projecten, trouwens nog steeds in voorbereiding in Schaarbeek.

Vandaag is er in Sint-Gillis en Molenbeek, buiten datgene wat vermeld staat in de Gewestelijke beleidsverklaring, qua beleid of strategie niets vastgelegd op het gebied van het gendervraagstuk en gender in de sport.

De gemeenten reageren op de projectoproep "Sport voor vrouwen" georganiseerd door de COCOF⁶⁰ wat ze in staat stelt om activiteiten voor vrouwen te organiseren. In Sint-Gillis en Molenbeek wordt de subsidie gebruikt om in te zetten op een specifieke doelgroep, namelijk mama's met een migratieachtergrond.

⁶⁰ <http://www.sfb.brussels/espace-pro/appele-projets-sport-au-f%C3%A9minin>

5/ Analyse van de infrastructuur

Verankering in de wijk	Noordpoolcentrum	Sporthal Heyvaert	De 40 Metaal	Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat
Typologie van de wijken (gebaseerd op onze vaststellingen ter plaatse)	Op het verbindingspunt tussen stadswijk en industriële wijk	Industriële wijk (in de buurt van de werf van de Ninoofsepoort)	Stadswijk	Stadswijk
Bereikbaarheid met het OV	Bus op 100 m Tram op 500 m Premetro op 700 m	Bus en tram op 400 m Metro op 750 m	Bus op 170 m Premetro en trams op 350 m Metro op 600 m	Bus en trams op 300 m Metro op 1100 m
Directe omgeving en buitenverlichting	Gelijkvloers - toegankelijkheid voor PBM, kinderwagens etc. Goede verlichting van de directe omgeving Hoofdingang kijkt uit op een doorgang waar weinig mensen langskomen, tussen twee straten	Gelijkvloers - toegankelijkheid voor PBM, kinderwagens etc. Goede verlichting van de directe omgeving Ingang kijkt uit op het kanaal, kaai waar weinig mensen langskomen	Gelijkvloers - toegankelijkheid voor PBM, kinderwagens etc. Goede verlichting van de directe omgeving Kijkt direct uit op de straat, glazen wand die uitkijkt op een ontvangstruimte	Weinig efficiënte goederenlift om naar de zaal op -1 te gaan Goede verlichting van de directe omgeving Kijkt direct uit op de straat, dubbele gevel die een afstand creëert tussen de toegang en de straat

Er wordt gewag gemaakt van een onveiligheidsgevoel bij vrouwen, wat betreft Heyvaert, tijdens het gesprek met de beheerder, in mindere mate voor Noordpool, in het bijzonder voor de senioren. De infrastructuren bevinden zich in volledig of gedeeltelijk industriële wijken die in reconversie zijn. De locatie van de infrastructuren, die het resultaat zijn van de wijkcontracten, komt vrij logischerwijs tegemoet aan een doelstelling van stadsvernieuwing gericht op de revitalisering van wijken die in reconversie zijn. Dit doel kan in tegenspraak zijn met de doelstelling die erop gericht is om vrouwen veilige ruimten te bieden waar ze zich op de weg naartoe veilig kunnen voelen. We merken op dat een goede verlichting van gebouwen, openbare ruimten en routes eveneens bijdraagt aan dit veiligheidsgevoel dat hier bereikt is.

Alle infrastructuren zijn bereikbaar met het openbaar vervoer ook al bevindt geen enkele zaal zich in de directe nabijheid van een halte. De bereikbaarheid met het OV is een belangrijk punt, zeker wanneer het gaat om het bevorderen van de sportbeoefening bij vrouwen die nog meer aangewezen zijn op openbaarvervoersaanbod. Net zoals de toegankelijkheid voor personen met een beperkte mobiliteit en dus ook ruimte voor kinderwagens en karretjes essentieel zijn. Dit is correct geregeld in de verschillende infrastructuren, met uitzondering van Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat.

Locatie	Noordpoolcentrum	Sporthal Heyvaert	De 40 Metaal	Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat
Verhouding tot de publieke ruimte	Geen visuele scheiding voor de omnisportzaal vanaf de cafetaria en de publieke ruimte De polyvalente zaal en de zaal voor psychomotoriek zijn visueel gescheiden	Vrij gesloten gevel (weinig glas) die toegang biedt tot de ontvangstruimte De omnisportzaal is waarneembaar vanaf een mezzanine binnen De 3 andere zalen zijn visueel gescheiden van de buiten- en de binnenkant	Volledig glazen gevel Een ontvangstruimte vormt het verbindingspunt tussen de zaal en buiten.	Geen volledige visuele scheiding vanaf de publieke ruimte maar wel een achteruitgeschoven plaatsing door een dubbele metalen gevel waarbij de zaal lager ligt dan het niveau van de publieke ruimte.
Sanitair en kleedkamers	Ruime kleedkamers, uitgerust met gezamenlijke douches Voldoende aantal Kijken uit op de omnisportzaal Geen onderscheid mannen-vrouwen (toegekend naar gelang het gebruik)	Te kleine kleedkamers Voldoende aantal maar weinig praktische plaatsing (niet tegenover de zalen) behalve wat betreft de omnisportzaal en vochtproblemen waardoor de kleedkamers op -1 niet kunnen worden gebruikt Geen onderscheid tussen wc's	Een enkele kleine kleedkamer met douche. Dit was een keuze van de sportdienst die het niet nodig vond dat de turners (veel kinderen) toegang zouden hebben tot douches.	2 kleedkamers uitgerust met douches Als ontoereikend beschouwd qua grootte: plaatsing van banken en haken in de gang die leidt naar de kleedkamers om dit te verhelpen
Opslagruimten	Als toereikend beschouwd.	Als ontoereikend beschouwd. Een wc fungeert als opslagruimte voor materiaal	Als toereikend beschouwd (de locatie blijft de hele tijd ingericht als turnzaal, dus weinig behoefte aan opslagruimte)	Als ontoereikend beschouwd (huurders beschikken over weinig ruimte om materiaal op een veilige manier op te bergen)

De grootte en/of het aantal kleedkamers wordt als ontoereikend beschouwd voor Heyvaert en KSM. Dit is problematisch als het erom gaat gemengde groepen voldoende comfort te bieden. Het sanitair is niet uitgerust met een babyruimte. Ook de opslagruimten, noodzakelijk voor het organiseren van nieuwe sporten of momenten waarop meerdere groepen tegelijkertijd sporten, zijn vaak te klein.

Wat betreft de verhouding tot de publieke ruimte en de zichtbaarheid van de sportbeoefening, zijn de omnisportzalen, over het algemeen, zichtbaar vanaf de publieke ruimte maar de andere zalen die meer geschikt zijn voor het organiseren van sporten waarbij privacy vereist is, zijn volledig afgeschermd. In geen enkele van de bestudeerde zalen is er voorzien in een opvangruimte voor kinderen (uitgerust met spellen...).

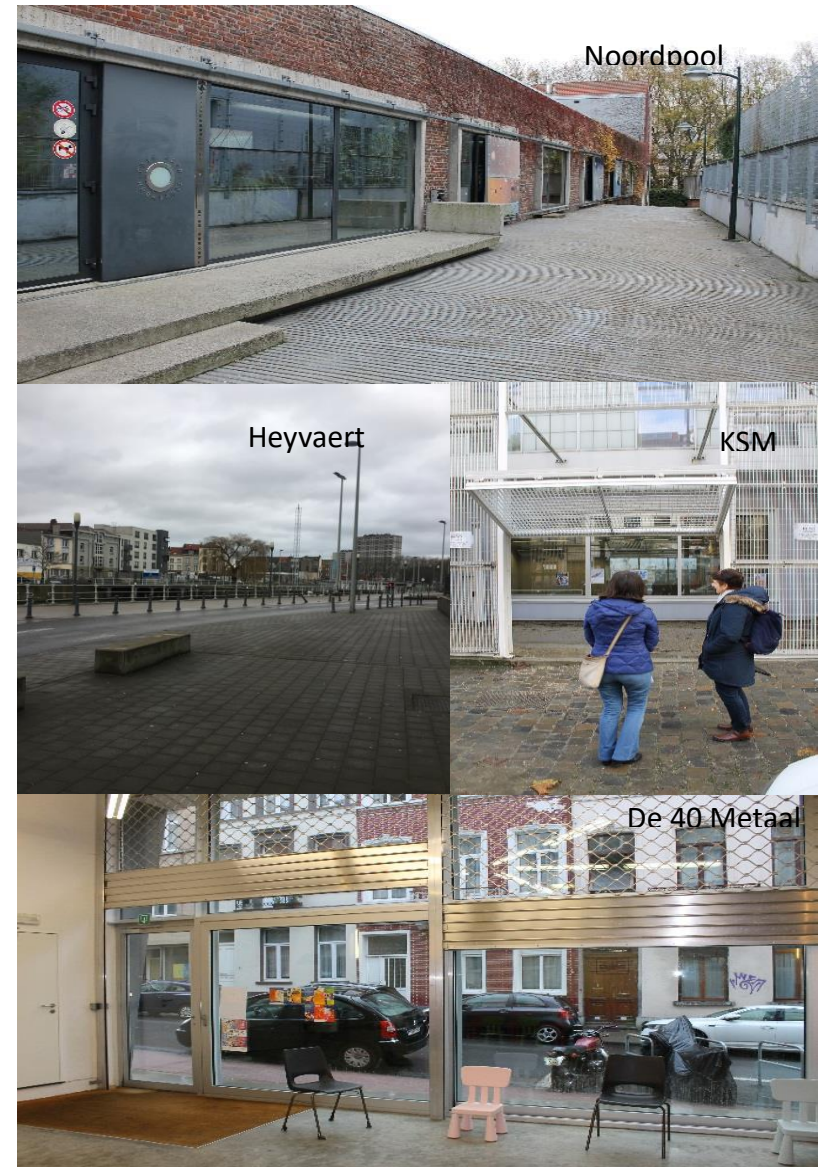
De foto's hiernaast tonen de directe omgeving van de verschillende infrastructuur.

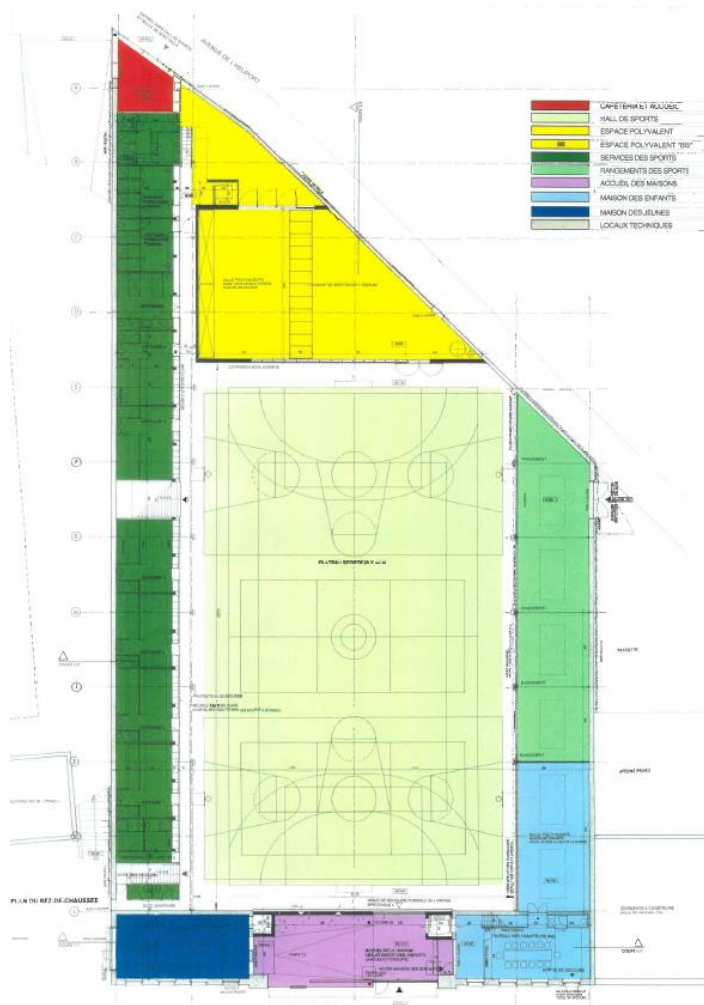
Noordpool: de hoofdingang is bereikbaar via een toegangsweg (enkel nuttig voor de infrastructuur) die aan weerszijden in verbinding staat met een straat. Deze weliswaar goed verlichte en ingerichte ruimte kan, vooral 's avonds, als onvoldoende veilig worden ervaren.

Heyvaert: de ontvangsthall bevindt zich op de Nijverheidskaai die, hoewel goed verlicht en ingericht, als onvoldoende veilig kan worden ervaren, in het bijzonder richting metro Delacroix. Aan het tussengedeelte zitten hoofdzakelijk autohandelaars van wie de zaken 's avonds gesloten zijn en waar enkel mannen langskomen.

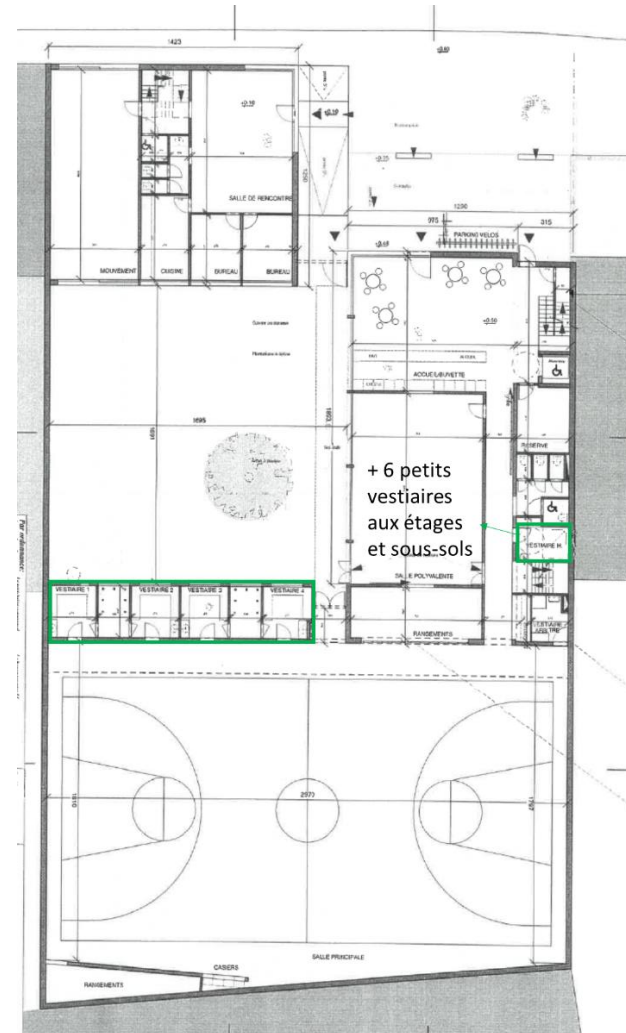
De 40 Metaal en Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat: beide infrastructuren bevinden zich aan de straatkant in een klassieke Brusselse stadsstructuur (huizen met woon- of handelsfunctie op de benedenverdieping, voorzieningen enzovoort).

De volgende pagina bevat de plannen van de benedenverdiepingen van de Noordpool- en Heyvaert-zalen. Dit ter illustratie van de problematiek van de kleedkamers waarvan grootte en aantal ontoereikend is in Heyvaert.

Plan benedenverdieping Noordpool – in donkergroen de kleedkameroppervlakken voor de drie zalen (9 kleedkamers in totaal voor drie zalen waaronder de zaal voor psychomotoriek)

Plan benedenverdieping Heyvaert – in groen de kleedkameroppervlakken waar 6 kleine kleedkamers op de etages en op de kelderverdiepingen bij komen (11 kleedkamers, waarvan 7 kleine en 2 onbruikbare, voor 4 zalen)

6/ Analyse van het beheer

Ontwerp van het project tijdens het WC ⁶¹	Noordpoolcentrum	Sporthal Heyvaert	De 40 Metaal	Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat
Wijkcontract	Noordwijk [1999-2003]	Heyvaertwijk [2002-2006]	Metaal-Munt-wijk [2003-2007]	Lehon-Kessels-wijk [2005-2009]
Huidige beheerder	Gemeentelijke jeugddienst	Gemeentelijke vzw "Molenbeek Sport"	Gemeentelijke sportdienst en gemeentelijke vzw SG Sport (animatie en activiteiten)	Gemeentelijke sportdienst (en jeugddienst die kantoren heeft op de etages)
Follow-up van de projecten door de diensten tijdens het DWC	De jeugddienst zonder de sportdienst In andere gevallen is het de sportdienst die zorgt voor follow-up	De gesubsidieerde dienst projecten Geen/weinig rekening gehouden met de sportdienst, niet in het begin, noch erna	De sportdienst (altijd geraadpleegd) bepaalt het project, werkt mee aan het bestek	Renovas Geen/weinig rekening gehouden met de sportdienst, niet in het begin, noch erna
Bepaling van het project inzake sportinfrastructuur	Politieke wil om een sportief en cultureel veelzijdig object te creëren Door een enquête bij de inwoners heeft men het project nauwkeuriger kunnen bepalen	Politieke wil om een sporthal te creëren gelet op het gebrek aan infrastructuur en om te voorzien in de behoefte om in de wijk een voorziening te realiseren die een lokale aantrekkingskracht heeft.	Politieke wil om een ruimte te creëren waar turnclubs van de gemeente terecht kunnen	Behoeft van het Emile Max-lyceum en opportuniteit om het aanwenden van de zaal te verhogen met name door de jeugddienst van de gemeente er gebruik van te laten maken
Beoogde doelstellingen in de wijkcontracten	Creëren van een sociaal-sportief complex toegankelijk voor de wijkbewoners	Creëren van een ontmoetingsruimte, toegankelijk voor mensen met een beperking en die openstaat voor wijkbewoners	Creëren van een turnzaal – populaire sport bij het vrouwelijke publiek	Aanpakken van het gebrek aan sportinfrastructuur voor scholen en jongeren van de wijk
Doelgroepen	Wijkbewoners	Wijkbewoners	Clubs en vzw rond de turnzaal	School en jongeren uit de wijk

⁶¹ De bestudeerde zalen zijn het resultaat van betrekkelijk oude wijkcontracten waarvoor men niet beschikt over basisprogramma's of beheerplannen met daarin mogelijk opgenomen een diagnose van de behoeften of zelfs beoogde doelstellingen. De hier opgenomen informatie is gebaseerd op beschikbare documenten (notulen van vergaderingen, eindafrekeningen, architectuur-projectfiches...), alsook op gesprekken met de beheerders van de zalen en met de "politici" van de gemeenten. Cf. Bijlage 3 voor de lijst van de personen die we spraken.

Sport maar niet altijd sportieve activiteiten: naar gelang de gemeente en afhankelijk van de beoogde doelstellingen van het overheidsbeleid bij het afsluiten van het wijkcontract, veranderen en beïnvloeden de eindbeheerders de typologie van de zalen. Zo wilde de jeugddienst, die Noordpool beheert maar ook het ontwerp van de infrastructuur mee heeft gevolgd, een buurtplek creëren voor de wijk, de jeugthuizen en de huizen voor het kind. Zo is er beslist om de zaal niet in overeenstemming te brengen met de competitienormen. In Sint-Gillis hebben de politici en de sportdienst, met 40 Metaal, de mogelijkheden van het wijkcontract aangegrepen om de gemeente een doeltreffende infrastructuur te bieden die ter beschikking staat van de verschillende turnclubs van de gemeente. In het ene geval is het wijkcontract een scope voor reflectie en analyse, in het andere geval is het een strategie op gemeentelijke niveau die de voorkeur krijgt.

Doelstellingen die gender niet integreren: de doelstellingen die met het creëren van de infrastructuur beoogd worden, zijn vaak gericht op de sociale cohesie aangevuld met een logica van intensiveren van het netwerk van sportvoorzieningen. Ze laten zich ook leiden door vastgoedopportuniteiten, wat in het bijzonder het geval is voor Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat. Bij het uitwerken van de wijkcontracten en de infrastructuurprojecten wordt met de genderkwestie en de toegang van vrouwen tot sportbeoefening a priori geen rekening gehouden. Door te focussen op turnen, wordt er in Sint-Gillis van uitgegaan dat men zich richt op meisjes aangezien zij binnen deze discipline het meest vertegenwoordigd zijn. Het argument heeft echter een omgekeerde uitwerking waarbij er strikt genomen geen enkele doelstelling voor het bevorderen en ondersteunen van de sportbeoefening bij vrouwen geformuleerd wordt. Op zich is dit niet verwonderlijk: de eerste gewestelijke ordonnantie die het onderwerp behandelt, dateert van 2006 waarbij geen uitvoeringsbesluit is genomen. De eerste gemeentelijke proefprojecten met betrekking tot gender werden opgezet in 2012.⁶² Nu zijn de WC waaruit de geanalyseerde infrastructuur voortgekomen van een vroegere datum.

Om te onderzoeken in welke mate met deze genderkwestie beter rekening wordt gehouden bij het ontwerp van de recentere sportinfrastructuur, hebben we bijkomende zalen geanalyseerd die zich in ontwikkelingsfase bevinden binnen de 4 zelfde gemeenten. Het gaat om de zalen Koolmijnenkaai in Molenbeek, Nieuwland in Brussel-stad, Helmet in Schaarbeek en Ecam in Sint-Gillis. Dit keer is het mogelijk om op een meer systematische manier een

beroep te doen op de basisprogramma's en beheerplannen en opnieuw werden de beleidslijnen van de vier gemeenten met betrekking tot dit onderwerp onder de loep genomen. We moeten vaststellen dat de problematiek van gelijke toegang van vrouwen tot de sportbeoefening niet als zodanig wordt vermeld in de documenten. Buiten Molenbeek wordt hier en daar echter specifieke aandacht besteed aan de genderkwestie, inclusief binnen de relatie tussen de DSV en de gemeenten:

- ▶ Sportzaal Helmet (renovas-project) – DWC Helmet 2011-2014: doelgroepen zijn de volgende "kinderen, adolescenten, groepen vrouwen en wijkbewoners".
- ▶ Sportzaal Nieuwland (project van de sportdienst) – DWC Jonction 2014-2018: het is merkbaar dat er nagedacht is over de zichtbaarheid van de ruimten waardoor vrouwen die hier behoefte aan hebben voldoende privacy kan worden geboden.
- ▶ Sportzaal Ecam (project van de sportdienst) – DWC Bosnië 2012-2016: aandacht voor het ontwikkelen van activiteiten voor een vrouwelijk publiek.
- ▶ Sportzaal Koolmijnenkaai (project van de dienst Duurzame Ontwikkeling) – DWC Rond Leopold II 2012-2016: geen vermelding van gender of vrouwelijk publiek.
- ▶ Relatie DSV-Gemeenten: verschillende brieven en notulen van vergaderingen (inclusief van overlegmomenten) tonen aan dat er door de DSV rekening is gehouden met de genderproblematiek en dat deze dienst over dit onderwerp geïnterpelleerd heeft bij de gemeenten. Voorbeeld van een fragment uit een brief tussen de DSV en een gemeente "het gebruik van de sociaal-sportieve ruimte moet evenzeer bestemd zijn voor personen van het vrouwelijke geslacht als voor personen van het mannelijke geslacht. Het zou dus wenselijk zijn om toe te zien op een eerlijke verdeling van de sanitaire voorzieningen".

Wisselende beoordeling van de behoeften: de bepaling van de projecten (sport? welke zaal? welk aanbod? welke voorziening?) is afhankelijk van meerdere en weinig consequente kanalen waarbij de politieke wens voorrang lijkt te krijgen, althans voor de grote lijnen van het project. Deze wens wordt van bij het indienen van de kandidaatsdossiers geformuleerd en vervolgens meegenomen binnen de diagnoses opgesteld door de studiebureaus. Zoals we

⁶² <http://plaatselijke-besturen.brussels/nl/themas/gelijke-kansen/gender-mainstreaming>

uit de gesprekken hebben begrepen, wordt deze politieke wens verder geschraagd door een onderhoud met het gemeentebestuur.

Hier komt nog bij: soms een verzoek voortvloeiend uit het overleg, soms een verzoek van de sportdiensten of de wens om het bestaande panel aan te vullen, soms het voorstel van de studiebureaus. Een programmering die dus is vastgesteld op wisselende basisprincipes waarbij het gendervraagstuk niet specifiek wordt geïntegreerd:

- ▶ Doorgaans is er geen sprake van precieze monitoring van de verschillende soorten sportbeoefening (en dus van het succes ervan, de openheid ervan richting meisjes, de werkelijke overbelasting van de infrastructuur enzovoort). Verder dan de bakstenen gebouwen is het niet duidelijk waar wij van vertrekken terwijl de lopende activiteiten eigenlijk al deel uitmaken van de vraag.
- ▶ Ook de verzoeken worden niet op duidelijke wijze gemonitord. De sportdiensten vermelden dat ze wel degelijk verzoeken ontvangen (via e-mail of telefoon), van clubs, vzw's of particulieren waarop ze niet altijd een antwoord kunnen geven. In geen enkele van de geanalyseerde gemeenten worden deze verzoeken onderworpen aan registratie en specifieke analyse die zouden kunnen zorgen voor het consolideren van een diagnose. Ten aanzien van verzoeken afkomstig van clubs of groepen vrouwen geven de sportdiensten aan dat ze er specifieke aandacht aan besteden om ze te ondersteunen bij hun zoektocht naar lokalen waarbij ze hen met name tijdsblokken overdag aanbieden. Opnieuw wordt deze actie niet gemonitord.
- ▶ Tot slot is het rekening houden met de vraag als zodanig, volgens de gemeentediensten, niet een voldoende indicator wanneer het gaat om het bevorderen van de sportbeoefening bij vrouwen. De vraag wordt namelijk grotendeels bepaald door de bestaande structuren die hoofdzakelijk uit mannen bestaan. Om kort te gaan, enkel luisteren naar de vraag zou neerkomen op het realiseren van voornamelijk omnisportzalen bestemd om minivoetbal te spelen. Er zou een algemene visie moeten worden uitgewerkt over het netwerk van gewenste sportinfrastructuur waarbij mogelijkheden worden geïntegreerd voor het

diversifiëren en vernieuwen van de sportactiviteit, inclusief ten aanzien van vrouwen. Het Gewest ontwikkelt via het sportkadaster (diagnose van het bestaande en het ontbrekende aanbod volgens typologie van de infrastructuur, op wijkniveau), een dergelijke tool. De beperking ervan in de perceptie die de gemeenten hierover hebben, zit in de wijkgebaseerde benadering die leidt tot, zoals we eerder aangaven, grenseffecten en gebrek aan detail op infrastructuurniveau: er kan niet in elke wijk een zwembad of grote sporthal komen. Het zou beter zijn om voor deze grote sportvoorzieningen een strategie op gemeentelijk, zelfs gewestelijk niveau, uit te werken.

Follow-up van de projecten tijdens het WC : in Schaarbeek en Molenbeek zijn de sportdiensten van oordeel dat ze niet, of onvoldoende, worden betrokken bij de bepaling van de projecten (programmering van de infrastructuur) en evenmin bij de follow-up van de architectuuropdrachten (opstellen van bestekken enzovoort). Dit wordt aangehaald als verklarende factor voor de infrastructuurgebreken vastgesteld in het vorige punt. In Brussel-Stad is Noordpool door de jeugddienst gecoördineerd zonder de sportdienst hierbij te betrekken. Allebei vinden ze dat het project zijn doelstellingen op het gebied van sociale cohesie heeft bereikt waarbij het tegelijk goed werkt op sportief vlak. In Sint-Gillis wordt de sportdienst heel vroeg betrokken bij het proces en de verdere follow-up ervan.

We merken hoe de processen naargelang de gemeenten verschillen. Uit onze gesprekken met politici en diensthoofden blijkt bovendien dat de kwestie van gendergelijkheid in de allereerste plaats geadresseerd wordt door de diensten en de schepenen voor gelijke kansen. Zij zijn het die aandacht hebben voor deze kwesties en, zo nodig, plannen voor gender mainstreaming aansturen. De gevoeligheid die de sportdiensten hebben voor de bestaande genderongelijkheid en de manieren waarop ze hiermee rekening houden, zijn wisselend omdat hun doelstellingen in de eerste plaats bestaan in het beheren en het garanderen van de werking van de sportinfrastructuur. In het kader van de wijkcontracten lijkt het redelijk om vast te stellen dat het belangrijk is om de sportdiensten meer systematisch en zo vroeg mogelijk mee te nemen in het proces. Bovendien zou een gestructureerde uitwisseling met de diensten voor gelijke kansen er naar alle waarschijnlijkheid voor kunnen zorgen dat met gender beter rekening wordt gehouden bij de projecten: rechtstreeks wanneer er interne expertise voorhanden is of onrechtstreeks via het mobiliseren van

lokale actoren op het terrein die op dit vlak actief zijn en met wie de diensten samenwerken.

Dagelijks personeel ⁶³	bestuur:	Noordpoolcentrum	Sporthal Heyvaert	De 40 Metaal	Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat
Directeur van de dienst		1 man	1 man	1 man	1 man
Coördinator/ trice		1 man	1 vrouw	1 man	1 man (idem directeur van de dienst)
Onthaalmedewerkers arbeiders	en	8 mannen	8 mannen 1 vrouw	1 vrouw (halftijds) 2 mannen	1 man / 1 x per week 1 man / conciërge school / 1x per week
Percentage werkzaam als sportleraar	vrouwen	27%	19%	58%	32%

Buiten een coördinatrice, een secretaresse en een schoonmaakster bestaat het hele personeelsbestand van de 4 infrastructuren uit mannen. Veiligheidsredenen die verband houden met de late sluitingstijden zouden deze situatie en ook het lage aantal vrouwelijke kandidaten verklaren. Uit de literatuur blijkt evenwel dat de aanwezigheid van vrouwen binnen sportinfrastructuren om twee redenen belangrijk is:

- ▶ Wat betreft sociale controle, veiligheidsgevoel en legitiem gevoel ter plekke aanwezig te zijn, speelt de aanwezigheid van vrouwen in het leidinggevend orgaan een doorslaggevend rol;
- ▶ De gelijke toegang tot werk vormt als zodanig één van de grote stappen voorwaarts in de strijd tegen discriminatie ten aanzien van vrouwen.

⁶³ De bestudeerde zalen zijn het resultaat van betrekkelijk oude wijkcontracten waarvoor men niet beschikt over basisprogramma's of beheerplannen met daarin mogelijk opgenomen een diagnose van de behoeften of beoogde doelstellingen. De hier opgenomen informatie is gebaseerd op beschikbare documenten (notulen van vergaderingen, eindafrekeningen, architectuur-projectfiche...), alsook op gesprekken met de beheerders van de zalen en met de "politici" van de gemeenten. Cf. Bijlage 3 voor de lijst van de personen die we spraken.

Dagelijks programma	beheer:	Noordpoolcentrum	Sporthal Heyvaert	De 40 Metaal	Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat
Keuze van de sportieve activiteiten tijdens het jaar		In aanmerking nemen van de verzoeken van de wijk (vzw, clubs, particulieren) Beleid van vrije tijdsblokken voor wijkbewoners Vorrang aan het Huis voor het Kind en aan het jeugdhuis	In aanmerking nemen van de verzoeken van vzw's, clubs en zelfstandigen In aanmerking nemen van de verzoeken van de bewoners, via mail/Facebook/ter plekke In aanmerking nemen van de mogelijkheden om subsidies te krijgen	Vorrang aan de gemeente wat betreft activiteiten voor vrouwen In aanmerking nemen van de verzoeken van de clubs kenbaar gemaakt bij de sportdienst	Twee voornaamste gebruikers (school en jeugddienst) In aanmerking nemen van de verzoeken kenbaar gemaakt bij de sportdienst

Politieke opdracht meegegeven aan de beheerders: de diensten en beherende vzw's van de locaties hebben een door de politici opgedragen vergelijkbare doelstelling gedeeld, namelijk meer verscheidenheid brengen in het voorgestelde aanbod. Deze doelstelling gaat, naar gelang de situatie, gepaard met specifieke aandacht voor doelgroepen: wijkbewoners, vrouwen, jongeren enzovoort, zonder duidelijk aan te geven welke activiteiten moeten worden uitgewerkt om deze doelgroepen te bereiken. Bovendien moeten de verzoekers aantonen dat ze het menen: beschikken over eerdere ervaring, bewijzen dat een groep al is samengesteld, financiële draagkracht enzovoort.

Tijdsblokken tijdens het jaar: over het algemeen zijn de programma's voor een jaar samengesteld en worden de partnerschappen ieder jaar verlengd. Zo is er weinig ruimte voor nieuwigheden en nog minder voor activiteiten ter bevordering van de sportbeoefening bij vrouwen. De eventuele beschikbare tijdsblokken worden ingevuld op basis van de aanvragen die worden voorgelegd aan de diensten en de beheerders waarbij de nadruk meer op de wijk komt te liggen voor Noordpool en op de vzw's en de sportclubs voor de andere. Deze tijdsblokken maken deel uit van jaarlijkse partnerschappen, behalve bij zaal Noordpool die vrije uren bewaart voor specifiek gebruik.

Vraag ruimer bekijken: zoals we eerder al hebben benadrukt, is enkel rekening houden met de vraag om de uurroosters op te vullen niet voldoende. Rekening houdend met de eisen die gesteld worden ten aanzien van verzoekers en zonder specifieke reclamecampagne van de gemeenten, wordt de vraag

grotendeels bepaald door gestructureerde actoren die hoofdzakelijk uit mannen bestaan.

Zonder een daadkrachtige benadering (die tijdsblokken toewijst aan verschillende soorten doelpubliek, actoren uitnodigt om zich te laten horen, het risico aanvaardt om op ad-hocbasis of met niet-geconsolideerde groepen of onbekende zelfstandigen te werken), zal ongelijke toegang blijven bestaan. De opgedane ervaringen, dankzij de subsidies "Sport voor vrouwen", laten zien hoezeer er inhoudelijk gewerkt moet worden om groepen vrouwen te mobiliseren die het sporten hebben opgegeven⁶⁴, dit ondanks het feit dat de verstrekkers van de subsidie de beheerders van de locaties zelf zijn die kunnen bogen op ervaring, over tussenpersonen beschikken en te goeder naam en faam bekendstaan.

Tot slot hebben de diensten aandacht (zonder specifieke procedure) voor vrouwenteams waarbij ze proberen oplossingen te vinden (tijdsblokken en openingstijden) Hoe in de toekomst bestaande clubs en actoren ertoe aanzetten om vrouwenteams op te stellen, om gemengd sporten te faciliteren binnen de bestaande sportbeoefening?

⁶⁴ zich richten tot verenigingen type gezondheidshuis en Huis van de Vrouw, tijd voor gedachtewisseling over uit te voeren activiteiten

Deel 4 Aanbevelingen

Dit deel bevat onze aanbevelingen die voortvloeien uit de studie aangevuld met de resultaten van de workshop die werd georganiseerd tijdens de ontmoetingsdag van de projectleiders. De aanbevelingen zijn onderverdeeld in drie delen:

- Mogelijkheden voor het ondersteunen van gendergelijkheid op sportief gebied in het algemeen
- Specifieke aanbevelingen bij de uitvoering van sportinfrastructuurprojecten binnen de wijkcontracten
- De goede praktijken geïdentificeerd tijdens de studie

De eerste twee punten zijn geformuleerd in de vorm van doelstellingen. De punten, waarbij de rechtsgrondslag of het huidige toepassingskader van de DWC's moet worden gewijzigd, zijn in het blauw en cursief aangegeven.

1/ Mogelijkheden voor het ondersteunen van gendergelijkheid op het gebied van toegang tot de sportbeoefening.

- ▶ Opnemen van gender binnen de politieke doelstellingen
 - Uitwerken van een actieplan rond gender mainstreaming in elke gemeente
 - Opleiden van personeel in genderkwesties
 - Aanwerven van een persoon die zich garant stelt voor het in aanmerking nemen van gender
 - Opstellen van een genderbudget
- ▶ Bepalen van duidelijke richtlijnen op sportgebied
 - Een dergelijke strategische tool lijkt vandaag niet voorhanden. Er is geen sprake van systematische monitoring van het gebruik en de verschillende soorten sportbeoefening, van een algemene visie over het voorzieningennetwerk, evenmin zijn er duidelijke beoogde doelstellingen op het gebied van doelpubliek, gewenst sportaanbod enzovoort.
 - Een dergelijke stap vormt de gelegenheid om doelstellingen te bepalen volgens doelpubliek, met name ten aanzien van vrouwen (cf. wat volgt)
- ▶ Monitoren van bestaande verschillende soorten sportbeoefening en gebruik

- Rekening houdend met het feit dat de uurroosters grotendeels vastliggen tijdens het jaar, kan een dergelijke monitoring (beoefende sporten, aantal deelnemers per geslacht en leeftijdsgroep, status van de organisator) op jaarbasis worden uitgevoerd. Zodra een beheerder op de locatie aanwezig is, lijkt een dergelijke oefening gemakkelijk om uit te voeren waarbij de sportdiensten dan nadien de informatie kunnen samenvoegen.
- Via de monitoring kan de problematiek van de toegang van vrouwen tot de sportbeoefening geobjectiveerd en de ontwikkeling ervan gemeten worden. De monitoring is er ook op gericht om het werkelijke gebruik van de zalen te laten zien: volgens onze tellingen worden veel tijdsblokken gereserveerd maar niet gebruikt. De monitoring vormt dan een basis om de toegangsvoorwaarden zo dicht mogelijk bij het werkelijke gebruik te laten aansluiten en om, zo nodig, te zorgen voor flexibiliteit binnen het reserveringssysteem. En dit kan op termijn tijdsblokken vrijmaken ter ondersteuning van nieuwe activiteiten en operatoren.
- ▶ Aanmoedigen van "vrouwelijke" clubs en verenigingen
 - Aanvaarden van het risico betreffende nieuwe initiatieven die inzetten op vrouwen, ondersteund door niet-bekende operatoren en/of waarbij er van in het begin geen sprake is van een samengestelde groep.
 - Clubs ertoe aanzetten om vrouwenteams op te stellen Hiervoor zijn er verschillende manieren: verhuren tegen een verlaagde prijs, bijkomend tijdsblok voor vrouwenteam enzovoort.
 - Aandacht hebben voor en stimuleren van vrouweninitiatieven: vrijmaken van tijdsblokken en lanceren van projectoproep om ze in te vullen, uitbouwen van partnerschappen met lokale verenigingen die gendergevoelig handelen, gebruikmaken van de communicatiemiddelen van de gemeente, inventariseren van de verzoeken en follow-up ervan in kaart brengen. Om groepen te mobiliseren, is vaak direct contact nodig (per sms, door de ouders te ontmoeten ...) met ter plekke vereiste aanwezigheid die een gunstige invloed heeft op het handhaven/ontwikkelen van wijkantennes.
 - Vastleggen van doelstellingen, met inbegrip van gekwantificeerde doelen, en zorgen voor monitoring ervan.
 - Tegelijk met de activiteiten voor volwassenen een activiteit voor kinderen organiseren
 - Werken rond welzijn en gezondheid om afwezig te bereiken door het organiseren van aanverwante activiteiten type massage, ontbijt enzovoort.
 - Zichtbaar maken van het vrouweaanbod (organiseren van demonstraties tijdens sportevenementen van de gemeente, informeren in de lokale krant over de bestaande mogelijkheden enzovoort).
- ▶ Omkadering en personeel
 - Ruimte bieden aan vrouwen binnen de teams
 - Opleiding bieden op het vlak van genderongelijkheid en stereotypen

- ▶ Vernieuwen en diversifiëren van de sportbeoefening
 - Sportbeoefening die enkel competitief gericht, sluit heel wat personen, mannen en vrouwen, uit. Het herstellen van het evenwicht gebeurt niet door het indelen van de sporters volgens hun prestatieniveau maar wel via het aanbieden van een alternatieve sportbeoefening. Sporten met het gezin of samenwerkend sporten zijn goede manieren om buiten competitieverband aan sport te doen.
 - Aanmoedigen van operators om hun lessen gemengd te maken. Opnieuw zijn bewustmaking en opleiding hier belangrijk om toewijzingen en stereotypen te bestrijden. De gemeenten kunnen eveneens een rol spelen door van hun huurder een meer proactieve houding te eisen ten aanzien van jonge meisjes en volwassen vrouwen.
 - Inzetten op gemengd karakter door nieuwe sporten te introduceren zoals korfbal dat gemengd wordt gespeeld.

Om een stapje verder te gaan: inventariseren en delen van goede praktijken. In het kader van deze studie werden binnen de bestudeerde gemeenten en tijdens de ontmoetingsdag van de projectleiders verschillende goede praktijken, hieronder opgenomen in punt 3, geïnventariseerd. Het delen van goede praktijken fungeert als inspiratiebron, zowel voor de plannen inzake gender mainstreaming als voor het dagelijks beheer van de infrastructuur. Het gewestelijk bestuur van de Plaatselijke Besturen dat de sportinfrastructuur binnen de gemeenten financiert, zou deze positieve initiatieven kunnen organiseren en publiceren.

2/ Hoe zit het met de duurzame wijkcontracten?

Algemeen

- ▶ Bewustmaken van DWC-teams en toezien op de interne competenties (multidisciplinaire teams); om de stem van de afwezigen te laten horen, dit vergt tijd en competenties
- ▶ Opnemen van de gezondheidsuitdagingen die de integratie van gender in de DWC kunnen stimuleren
- ▶ Garanderen van gemengdheid tijdens alle stappen en onder alle verschillende actoren (bijv.: erop toezien dat de studiebureaus optimaal "gemengd" zijn)

Bepaling van het project inzake sportinfrastructuur tijdens het wijkcontract

- ▶ Rekening houden met de behoeften van vrouwen binnen alle diagnoses vanaf jaar "0"
 - Werken met de verenigingen op het terrein vanaf jaar "0"
 - Integreren van de "gender" tussenpersonen van de gemeenten (cellen gelijke kansen of genderdeskundige)

- Aanwezig zijn op het terrein voor het verzamelen van de niet elders geformuleerde verzoeken
- Een beroep doen op genderdeskundigen tijdens de diagnose en de bepaling van de projecten
- Aandacht besteden aan de momenten waarop het overleg wordt georganiseerd om te garanderen dat iedereen eraan deelneemt
- Rekening houden met/stimuleren van de mening van vrouwen tijdens het overleg

Om een stapje verder te gaan: vanaf het eerste jaar de sociaal-economische coördinatoren erbij betrekken, net zoals de wijkantenne

- ▶ Een manier om nauwkeuriger te werk te gaan bij het bepalen van de typologieën zou erin bestaan om de infrastructuur een beetje te bepalen in de korte tijd om dan, zodra het budget verworven is, samen te werken met de actoren op het terrein voor precieze uitwerking.
- ▶ Beter samenwerken tussen diensten en met name met de diensten die als beheerders van de locaties zullen optreden
 - Uit de ervaring van de sportdiensten over het gebruik van de locaties die ze beheren, kan veel lering worden getrokken over de bestaande infrastructuur (grootte en voldoende aantal kleedkamers, opslagruimten, afstand van de zalen ten opzichte van de publieke ruimte...).
 - De tijd voor het bepalen van de programma's is kort (één jaar), afstemmen met de diensten moet het mogelijk maken om nauwkeurig te werk te gaan op het gebied van programmering.
 - Bij gebrek aan een beleidslijn gebaseerd op een diagnose van het sportieve netwerk waarbij hun impact inzake gender is geïntegreerd,⁶⁵ de tijd nemen voor het bepalen en verder uitwerken van de typologie van de infrastructuur en de sportdiensten betrekken (net zoals de diensten voor gelijke kansen en de jeugddiensten) bij de bepaling van het project.

Om een stapje verder te gaan: moeilijkheden om de diensten te mobiliseren en met name de sportdiensten zijn aan bod gekomen tijdens de workshop. Een engagement van deze diensten en hun schepenen zodra er sprake is van een projectoproep van het Gewest alsook afstemming van de agenda's zouden de samenwerking doeltreffender vorm moeten geven.

Locatie van de infrastructuur

- ▶ De infrastructuur bevinden zich in bewoonde wijken waar altijd mensen op straat zijn te vinden om de feitelijke veiligheid en het veiligheidsgevoel te verhogen en bijgevolg ook de toegankelijk voor vrouwen. Er is optimaal aandacht (verlichting van de locaties en de routes, openheid naar de publieke ruimte) besteed aan de omgeving. Ook de goede toegankelijkheid van de locaties is gegarandeerd (openbaar vervoersaanbod, parking, toegankelijkheid voor PBM en kinderwagens).

⁶⁵ Momenteel lijkt deze beleidslijn te ontbreken. De besturen zijn niet altijd in staat om een omstandig advies uit te brengen over de richting die een infrastructuur zou moeten uitgaan.

Architecturaal project:

- ▶ Verschillende elementen bevorderen het feit dat de locaties door vrouwen geschikt worden bevonden, en bijgevolg hun sportbeoefening:
 - Nadenken over de verhouding "privacy vs. onthaal en sportsetting" in de verhouding tot de publieke ruimte: er is een dubbele opdracht op het gebied van zichtbaarheid vanaf de publieke ruimte (het belang van aanwezigheid van sport in de leefomgeving) maar ook het belang van privacy om te vermijden dat vrouwen zich bekeken voelen. Aan deze tegenstrijdige eisen kan worden tegemoetgekomen door de architectuur die als zodanig moet worden ingezet. (bijv. doorschijnende wanden, polycarbonaat, afstand tussen inkijk en velden (via een gevelbehandeling, door een sportzaalfunctie tussen te voegen, onthaal of cafetaria, ...).
 - Zorgen voor een toereikend aantal kleedkamers van voldoende omvang die goed geplaatst zijn (bij voorkeur tegenover de zalen en niet elders in het gebouw). We wijzen erop dat het gebruik van gezamenlijke douches in toenemende mate een probleem lijkt te worden, inclusief bij de mannen. Over het algemeen zorgen voor meer damestoiletten binnen de infrastructuur en de publieke ruimten.
 - Zorgen voor voldoende opslagruimten: opslag is een logisch gevolg van de capaciteit van de infrastructuur om diverse activiteiten en nieuwe sporten te kunnen herbergen.
 - Aanpassen van bewegwijzering, omvang/formaat en afmetingen (bijv. haakhoogte, gewicht bij openduwen van deuren)
 - Nadenken over de aanpasbaarheid en de veelzijdigheid van de infrastructuur

Om een stapje verder te gaan: deze verschillende aspecten zijn systematisch opgenomen in de bestekken. De sportdiensten en de diensten voor gelijke kansen werken mee aan de opstelling van bestekken en aan de selectie van projectontwerpers

Invloed op het toekomstige beheer van de locatie

- ▶ Tijdens de looptijd van het wijkcontract: het sociaal-economische onderdeel en het infrastructuuronderdeel verder op elkaar afstemmen door ondersteuning te bieden aan de actoren op het terrein die sportactiviteiten voor vrouwen ontwikkelen
- ▶ Binnen de bestaande infrastructuur een proefondervindelijke benadering implementeren die kan worden voortgezet zodra de nieuwe infrastructuur beschikbaar is

Om een stapje verder te gaan:

- ▶ *De tijd van het sociaal-economische onderdeel verlengen om vooruit te lopen op het gebruik van de locaties en ondersteunen van sportactiviteiten voor vrouwen (Voorbeeld: vzw Buurtsport, actief binnen het DWC Jonction van Brussel-stad. De werking ervan stopt in jaar 4 en daardoor zullen de gevormde groepen waarschijnlijk ophouden te bestaan omdat ze sterk gehecht zijn aan de daadkracht van de vzw en aan haar aanwezigheid op het terrein). Dit zou neerkomen op*

een substantiële wijziging van de missie en de filosofie van het sociaal-economische onderdeel. Bovendien is er behoefte aan continuïteit die zich zou moeten vertalen in een meer structurele subsidie op SVG-niveau en niet in een per definitie eenmalige actie gedragen door het stadsvernieuwingsbeleid.

- ▶ *Toevoegen van een hoofdstuk "gender" in de beheerplannen,⁶⁶ dat genderdoelstellingen omvat zoals:*
 - *Doelstellingen op het gebied van personeel*
 - *Doelstellingen op het gebied van sportbeoefening bij vrouwen (quota, samenwerken met sportfederaties en vzw's voor het samenstellen van vrouwenteams of gemengde teams)*
 - *Maatregelen om "mannelijke ruimten" open te stellen voor vrouwen(omnisportzaal)*
 - *Beleid van vrije tijdsblokken en aanvaarden van het risico om met nieuwe operatoren samen te werken*
 - *Organiseren van activiteiten i.v.m. ouderschapsbegeleiding (gemeenschappelijke activiteiten kinderen-ouders, ...)*
 - *Garanderen van democratische prijzen (of systeem "uitgestelde lesuren": er wordt een extra sessie betaald voor iemand die niet het geld heeft)*

Follow-up van de projecten

- ▶ Na afloop van het project, om de goede praktijken niet te verliezen: ervoor zorgen dat de informatie wordt doorgegeven aan de DSV
- ▶ Opzetten van een systeem voor periodieke rapportering over de infrastructuur richting de DSV (over de gebruikspercentages,...)

⁶⁶ We merken op dat Brussels.PlaatselijkeBesturen momenteel werkt aan een ordonnantie voor het opnemen van de bevoegdheid Sport die naar de gewesten is overgeheveld (voor de subsidiëring van de plaatselijke besturen) als gevolg van de 6^e staatshervorming. In dit kader wordt de ordonnantie onderworpen aan een gendertest en is er in voorzien dat de subsidieaanvragen ingediend door de gemeenten eveneens een hoofdstuk moeten bevatten over gender.

3/ Geïdentificeerde goede praktijken

Hieronder staan de goede praktijken vermeld, geïdentificeerd tijdens de studie bij de gemeenten, en vastgesteld in het kader van de analyse van de 4 zalen en tijdens de workshop van de ontmoetingsdag van de projectleiders. Het gaat dus niet om een uitgebreide opsomming. Bovendien worden de bestudeerde gemeenten op een vrij voor de hand liggende manier belicht, ongeacht hun verdiensten.

Brussel-Stad

- ▶ De Stad beschikt over een actieplan inzake gender mainstreaming voor alle diensten waaronder de sportdienst die verschillende acties onderneemt:
 - Aanmoedigen van clubs om vrouwenteams op te stellen (mondeling) en subsidiëren van clubs die deze aanpak ondersteunen
 - Mobiliseren van de sportfederaties om vrouwenteams te identificeren
 - Wat betreft Openbaar Onderwijs, is er een actie ondernomen voor het doorbreken van stereotypen bij leerlingen van het 5^e middelbaar
 - Vrouwelijke sporters in de spotlights zetten
- ▶ Noordpool voert een beleid van "vrije tijdsblokken" om eenmalig gebruik mogelijk te maken op basis van aanvragen van wijkbewoners. Een dergelijk beleid eventueel gericht op een vrouwelijk publiek alsook op vrouwenverenigingen biedt mogelijkheden voor weinig gestructureerde activiteiten.
- ▶ In het kader van het duurzaam wijkcontract Jonction, heeft het sociaal-economische onderdeel een partnerschap mogelijk gemaakt met de vzw Buurtsport die via sport werkt rond sociale verbondenheid binnen de wijken. Deze vzw heeft belangrijk veldwerk gedaan bij de meisjes van de wijk door ze uit te nodigen om zich een plek in de openbare ruimte toe te eigenen en zich te wagen aan hoofdzakelijk mannelijke sporten zoals boksen.

Sint-Gillis

- ▶ Voorrang geven aan sommige groepen (vrouwen, personen met beperkte mobiliteit) bij toewijzen van de zalen.
- ▶ Sint-Gillis sport, een gemeentelijke vzw die binnen de sportinfrastructuur activiteiten op het programma zet, besteedt er aandacht aan om activiteiten aan te bieden die een vrouwelijk publiek kunnen aantrekken (een "badminton" avond ondanks aan aanvraag voor minivoetbal, een programma voor een zeer groot deel gericht op dans, yoga, turnen enzovoort).
- ▶ In samenwerking met de gemeente organiseert Union Saint-Gilloise tijdens de vakantieperiode "voetbal voor vrouwen" stages.

Schaarbeek

- ▶ De gemeente werkt momenteel zijn actieplan rond gender mainstreaming uit. Aandacht voor de plaats van vrouwen binnen de sportdienst (administratie en onthaal) staat centraal binnen de strategie. De gemeente heeft een persoon aangeworven die verantwoordelijk is voor de follow-up van gender mainstreaming.
- ▶ De gemeente kent sportcheques toe aan jongeren tot 21 jaar. Het bedrag ervan is verdubbeld voor meisjes.
- ▶ Voordat een nieuwe sportzaal wordt geopend, lanceert de gemeente een projectoproep om te bepalen welke gebruikers er zullen zijn en om het uurrooster vast te leggen. Criteria die de sportbeoefening bij vrouwen willen bevorderen, zullen in deze projectoproep worden opgenomen.

Vorst

- ▶ In het kader van het Wijkcontract Albert heeft een ex ante analyse van de nodige sporten geleid tot een bestelling gericht op minder competitieve sporten. Daaruit is een checklist voortgevloeid voor validering tijdens alle fasen van ontwerp en beheer van het gebouw.

Anderlecht

- ▶ De zaal Scheikundige, die het resultaat is van een wijkcontract, wordt voor 50% gebruikt door vrouwen waarbij er voor het uurrooster beperkingen gelden om deze gelijkheid te garanderen.

Jette

- ▶ Garance vzw, gespecialiseerd op het gebied van genderkwesties, heeft deelgenomen aan het uitwerken van een diagnose van het wijkcontract door specifieke aandacht te besteden aan de plaats van de vrouw binnen de openbare infrastructuur.

BIJLAGEN

1/ Checklist van de Spaanse studie met betrekking tot de integratie van gender in het ontwerp van de sportinfrastructuren

Vertaling van de tabellen van het document "Guía para la incorporación de la perspectiva de género a la gestión deportiva local" Federación Española de Municipios y provincias

Deel 1: beherende entiteit

Bij de uitwerking van de lokale sportieve beleidslijnen is er rekening gehouden met de behoeften en de realiteit van mannen en vrouwen met betrekking tot de lichaamsbeweging.		
De impact van gender op het jaarbudget van de beherende entiteit is geanalyseerd.		
De bestekken voor de concessie en de aankoop van diensten in de sportvoorzieningen omvatten criteria die de naleving van het gelijkheidsbeginsel door de concessiehouder waarborgen.		
Er is gelijke aanwezigheid van mannen en vrouwen binnen de politieke structuur en binnen de samenstelling van de verschillende commissies van de beherende entiteit.		
Er is een evenwichtige vertegenwoordiging van mannen en vrouwen binnen het eigen en het geoutsourcete personeel.		
De arbeidsomstandigheden van het personeel zijn bekend en er is geen sprake van een verschillende behandeling (gender gap).		
De regels voor de subsidies bevatten criteria ter stimulering van de deelname van vrouwen op de verschillende sportniveaus.		
Bij alle acties van de beherende entiteit wordt gebruikgemaakt van niet-seksistische communicatie en beelden.		
Het technisch en politiek personeel dat verantwoordelijk is voor het lokale sportieve beheer heeft een opleiding op het gebied van gelijkheid gevolgd.		
Verschillende communicatiemiddelen worden gebruikt om te garanderen dat de informatie de verschillende segmenten van de bevolking bereikt		

Deel 2: sportaanbod van de beherende entiteit

	Ja	Nee
Er is monitoring van de sportvraag afhankelijk van de variabelen leeftijd en geslacht.		
Er zijn gegevens over de deelname binnen elk van de sportactiviteiten die het aanbod voor deelname/lokale vrijetijdsbesteding vormen.		
Er zijn indicatoren waarmee een diagnose van de lokale sportbeoefening (ratio's van sportieve deelname in verhouding tot de bevolking) kan worden uitgevoerd		
Er zijn communicatiemiddelen voor het verkrijgen van kwalitatieve informatie over de tevredenheidsgraad van de verschillende segmenten van de bevolking die werden geïdentificeerd		
Het aanbod van activiteiten is vastgesteld om tegemoet te komen aan de verwachtingen van alle segmenten van de bevolking die werden geïdentificeerd		
Er zijn binnen de programmering van de aangeboden activiteiten varianten opgenomen (tijdsblokken, locaties enzovoort) inspelend op de behoeften die werden gedetecteerd in elk van de segmenten van de bevolking		
Alle activiteiten die het sportaanbod vormen, gebeuren in geschikte ruimten		
Het verdelen van de sportruimten leidt niet tot situaties van ongelijkheid tussen mannelijke en vrouwelijke gebruikers.		
Het verdelen van de tijdsblokken leidt niet tot situaties van ongelijkheid tussen mannelijke en vrouwelijke gebruikers.		

Deel 3: Sportaanbod gerealiseerd door entiteiten

	Ja	Nee
De kaart met de gefedereerde en de niet-gefedereerde sportentiteiten is uitgewerkt. Binnen elke entiteit is het aantal ingeschreven mannelijke en vrouwelijke sporters bekend. De gegevens van de sporters zijn verkregen per leeftijd en geslacht.		
Het register met de gegevens over het aantal ingeschreven mannelijke en vrouwelijke sporters wordt jaarlijks bijgewerkt.		

De lokale sportentiteiten hebben een aanbod aan activiteiten dat gericht is op elk van de geïdentificeerde segmenten van de bevolking		
Binnen elke sportentiteit, gesegmenteerd volgens geslacht en categorie, is het percentage van het stopzetten van de sportactiviteit bekend.		
De redenen zijn geïdentificeerd die verklaren waarom vrouwen uit de gemeente hun sportactiviteit stopzetten		
Het technisch personeel van de clubs en de sportentiteiten hebben een opleiding op het gebied van gelijkheid gevolgd.		
Er is een aanbod aan activiteiten uitgewerkt, een eigen variant of in samenwerking met andere entiteiten, gericht op jongeren tussen 12 en 18 jaar als alternatief voor het aanbod van de gefedereerde sportentiteiten.		
Het aantal vrouwen opgenomen binnen de raad van bestuur van de lokale sportentiteiten is bekend.		
Het aantal vrouwen dat deel uitmaakt van het technisch personeel van de lokale sportentiteiten is bekend.		
De arbeidsomstandigheden (lonen en opleiding) van de mannelijke en vrouwelijke coaches van de lokale sportentiteiten, van de mannelijke en vrouwelijke activiteiten, zijn bekend.		
Eerlijke toegang tot de openbare sportvoorzieningen voor traditionele sportentiteiten en andere soorten entiteiten met een open en alternatief sportaanbod ten opzichte van de gefedereerde sportentiteiten.		
De criteria voor toewijzing van de tijdsblokken van de infrastructuur zijn gebaseerd op criteria voor gelijkheid. Mannen en vrouwen hebben dezelfde gebruiksmogelijkheden met betrekking tot de sportuitrusting tijdens trainingen en competitie.		
Het sportmateriaal van de sportentiteiten wordt op een eerlijke manier tussen mannen en vrouwen verdeeld.		
Er wordt jaarlijks een resultatenrekening en een balans van de lokale sportentiteiten bezorgd.		
Er wordt een studie uitgevoerd van de impact van gender op de middelen aangewend door de sportentiteiten.		
De sportentiteiten verspreiden de informatie over de evenementen en de sportieve resultaten van de mannen- en vrouwenafdeling.		

Deel 4: sportaanbod in de schoolgaande leeftijd

	Ja	Nee
Er is sprake van een sportprogramma op school gecoördineerd door verschillende plaatselijke personeelsleden die op dit vlak bevoegd zijn.		
het aanbod aan sportactiviteiten op school is gevarieerd en speelt in op de deelname van leerlingen met verschillende niveaus van lichamelijke en motorische vaardigheden.		
Parallel aan sommige sportactiviteiten op school, worden er sportactiviteiten georganiseerd voor volwassenen om privéleven en sport op elkaar af te stemmen.		
Er is sprake van registratie van de gegevens van deelname aan sportactiviteiten in de schoolgaande leeftijd op basis van vastgestelde criteria voor segmentatie (leeftijd en geslacht).		
Er is samenhang tussen het sportaanbod op school en het sportaanbod van de clubs om de activiteiten waarmee is begonnen in de schoolgaande leeftijd te kunnen voortzetten.		
Er worden geen vermannelijke of vervrouwelijke schoolactiviteiten gedetecteerd		
De middelen worden eerlijk verdeeld tussen de mannelijke en vrouwelijke schoolactiviteiten. Hiervoor wordt een studie van genderimpact van de gemeentesubsidie uitgevoerd.		
De vrouwelijke en mannelijke schoolactiviteiten worden georganiseerd door naar behoren opgeleid personeel.		
De lonen zijn bekend van de instructeurs/instructrices die de mannelijke en vrouwelijke sportactiviteiten begeleiden.		
De toewijzing van de sportvoorzieningen en de tijdsblokken om sportactiviteiten te ontwikkelen, gebeurt op een eerlijke en evenwichtige manier tussen de mannelijke en vrouwelijke activiteiten.		
Jaarlijks worden de percentages van het stopzetten van de sportactiviteiten in de schoolgaande leeftijd berekend waarbij de resultaten op een gesegmenteerde manier worden geanalyseerd (leeftijd en geslacht).		
Er worden bewustmakingscampagnes opgezet gericht op gezinnen om sportbeoefening bij minderjarigen te stimuleren		

Deel 5: infrastructuur en sportvoorziening

	Ja	Nee
Er wordt regelmatig een catalogus met de lokale sportvoorzieningen gepubliceerd, inclusief open ruimten, met informatie over ontwikkelde activiteiten, doelpubliek, openingstijden enzovoort om meer zichtbaarheid te geven aan de sportbeoefening bij vrouwen.		
Naast de traditionele sportruimten (omnisportzalen, zwembaden enzovoort), zijn er open, stedelijke en natuurlijke ruimten ingericht voor het uitoefenen van niet-geprogrammeerde sportactiviteiten.		
De sportvoorzieningen moeten zich bevinden in bewoonde gebieden met doorgaand verkeer.		
De sportvoorzieningen zijn bereikbaar met het openbaar vervoer. De dienstregelingen van het openbaar vervoer stemmen overeen met de openingstijden van de sportvoorzieningen.		
De sportvoorzieningen, de bijbehorende ruimten en de bijruimten zijn naar behoren verlicht.		
Er zijn tools beschikbaar voor het kwantificeren van het gebruik van de lokale sportvoorzieningen en sportuitrusting wat betreft de verschillende segmenten van de bevolking.		
Er bestaat een protocol voor het verdelen van de kleedkamers zodat adequaat kan worden gereageerd in verschillende situaties		
De luiertafels bevinden zich binnen gemeenschappelijke zones voor mannen en vrouwen ofwel in de vrouwenkleedkamers en in de mannenkleedkamers.		
Er zijn extra ruimten als speltheek ingericht om afstemming tussen privéleven en sport te kunnen bevorderen.		
Er zijn ruimten ingericht voor het parkeren van kinderwagens en rolstoelen.		
Het sportmeubilair beantwoordt aan de fysieke en morfologische behoeften van een zeer gevarieerd publiek		

2/ Gemeentelijke politieke context

Deze bijlage analyseert de integratie van gender in de gemeentelijke beleidsverklaringen.

Sint-Jans-Molenbeek

In haar *Oriënterende Beleidsnota 2016-2018*, waarbij de veiligheidsdimensie samen met concrete maatregelen wordt belicht, integreert de gemeente Molenbeek de genderdimensie op twee niveaus:

- **Sport:** de gemeente wil sport als educatief hulpmiddel ontwikkelen tegen geweld. Het document voorziet in de uitwerking van een "gemeentelijk sportcharter" met daarin vermeld de beginselen en waarden die men via de sport wil ontwikkelen. Het programma voorziet in het volgende:

"Voor de komende jaren mikken we op een uitbreiding van de sportbeoefening naar een groot publiek toe: vrouwen, ouderen, mensen met een handicap. Dit allemaal door aandacht te hebben voor het verbeteren van de toegang tot de structuren voor mensen die achtergesteld zijn. Als voorbeeld citeren we de Heyvaert Hal waar nu al sportactiviteiten plaatsvinden tegen zeer lage prijs en tegen tarieven die aangepast zijn voor OCMW-steuntrekkers."

- **Sociale cohesie en gelijke kansen :**

"Het gemeentelijk beleid inzake sociale cohesie en gelijke kansen is bedoeld om iedereen in de samenleving erbij te laten horen en om emancipatie van elkeen te bereiken. De hoofdlijnen van dit beleid zijn: de interculturele dialoog, de genderkwestie en de gelijkheid van vrouwen en mannen, de kwestie rond beperkingen via, onder meer, de problematiek van toegankelijkheid tot gebouwen, de informatie en de inachtneming ervan op het niveau van het personeelsbeheer.

Om dit beleid naar behoren uit te voeren, moesten de gemeentelijke actoren worden gestructureerd en moest er een nuttig netwerk voorhanden zijn tussen de verschillende diensten, het verenigingsleven en de burgers.

De eerste helft van het mandaat was gericht op de verwezenlijking van een belangrijke herziening van de BSU: reorganisatie van de nabijheidsteams met de wijziging van het statuut van de sociale en sportanimatoren en straathoekwerkers, meer aanwezigheid in de publieke ruimte, evolutie van buurthuizen naar gemeenschapshuizen, open voor de bevolking en de verenigingen, aanbod van diensten en activiteiten waarmee een ruimer publiek bereikt wordt, opleidingsplan voor de werknemers. Zodoende zal de instelling meer en meer professioneel worden. De tweede helft van het mandaat zal deze herziening consolideren in een participatieve benadering van alle werknemers. Op het einde van de rit zal er een strategisch vijfjarenplan worden opgestart.

[...] In het jaar 2015 waren er de acties en evenementen zoals de inrichting van praatgroepen, debatten, ontmoetingen zoals de interculturele vastenstop op het gemeenteplein of nog de interculturele kerstmaaltijd.

[...] De klemtoon zal ook vallen op de plaats van de vrouw in de publieke en professionele ruimte. Daartoe komen er bewustmakings- en vormingsacties alsook een transversale aanpak, met de bedoeling de gelijkheid te implementeren binnen de gemeentelijke diensten."

Binnen het onderdeel "Goed bestuur" wordt de genderkwestie nergens geïntegreerd, niet wat betreft budget, evenmin wat betreft personeelsselectie⁶⁷.

⁶⁷ Gemeente Molenbeek, *Oriënterende Beleidsnota 2016-2018*

De activiteiten ontwikkeld in het kader van het project "Sport voor vrouwen" zijn:

- BC Foyer Molenbeek (Basketbal)
- Espace Wellness Gym
- Sportzaal Heyvaert (Bodysculpt en fitness)
- Ladies Forme (Jiu-Jitsu)
- Huis van de vrouw
- RWDM Girls (voetbal)

Schaarbeek

De gemeente Schaarbeek heeft een Meerderheidsprogramma 2012-2018 gepubliceerd waarin ze zich ertoe verbindt om "elke discriminatie op grond van geslacht, taal, herkomst, handicap, seksuele geaardheid enzovoort af te keuren en de gemeenteambtenaren, het OCMW en de politie in die zin te blijven opleiden". Een onderdeel is gewijd aan de gelijkheid man-vrouw:

"De MEERDERHEID wil deze problematiek transversaal aanpakken in alle gemeentelijke activiteiten, of het nu gaat om sportbeoefening, beroepsopleiding of HR-beheer. Ze zal erop toezien:

- 1) Echtelijk geweld te bestrijden via bewustmakingscampagnes en een actie van de sociale actoren en de politie.
- 2) De strijd tegen gedwongen huwelijken te bevorderen, met name door de jongeren in de scholen bewust te maken
- 3) Vrouwenverenigingen te ondersteunen door lokalen ter beschikking te stellen tegen een bescheiden prijs. De activiteiten van het Vrouwenhuis te steunen."

Wat sport betreft wil de gemeente de steun via subsidies aan (Nederlandstalige en Franstalige) Schaarbeekse sportclubs uitbreiden, op basis van duidelijke en objectieve criteria, en in het bijzonder met voorkeursubsidiepercentages voor clubs die specifieke activiteiten aanbieden voor kinderen, vrouwen of ouderen"⁶⁸.

In het kader van haar gelijkekansenbeleid, heeft de gemeente Schaarbeek in september 2013 een project inzake gender mainstreaming opgestart. Begeleid door Gender@Work detecteerden vier diensten (Sport, Wegen, Groene Ruimten, Human Resources) de goede praktijken en de verbeteringspunten op het gebied van gelijke kansen. Ze stelden ook een actieplan op. In 2014 zijn vier nieuwe diensten (Burgerlijke Stand, Vreemdelingen, Gemeenschapswachten, Nederlandstalige Bibliotheek in het project gender mainstreaming gestapt.

Schaarbeek is sinds 2014 één van de vier proefgemeenten die deel uitmaken van de werkgroep gender budgeting van het Brussels Gewest. Zeven personeelsleden van 5 gemeentediensten en twee kabinetten volgden hiervoor een opleiding. De diensten Sport, Kinderen en Jeugd dienden in 2016 een gendergevoelige begroting in, een primeur. De gemeente Schaarbeek heeft bovendien in 2009 het Europees Charter voor de gelijkheid van vrouwen en mannen in het lokale leven ondertekend.⁶⁹

⁶⁸ Gemeente Schaarbeek, *Meerderheidsprogramma 2012-2018*

⁶⁹ Gemeente Schaarbeek, *Gelijke kansen*, online: <http://www.schaerbeek.be/vivre-schaerbeek/aides-sociales/egalite-chances>

Het Huis van de Vrouw, tot slot, is een plek voor ontmoetingen, cultuur en informatie, in goede banen geleid door de gemeente Schaarbeek (het gaat om één van de bevoegdheden van de schepen van Gelijke Kansen A. Byttebier), waarbij activiteiten worden aangeboden in samenwerking met verenigingen.

Sint-Gillis

De dienst Gelijke Kansen van de gemeente Sint-Gillis heeft een projectoproep gelanceerd ter ondersteuning van initiatieven van maximaal € 1500 per vereniging en per project. Het beleid omvat drie krachtlijnen:

"1. Bevordering van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen

2. De strijd tegen racisme: strijden tegen elke vorm van discriminatie en een project van "samenleven" uitbouwen dat berust op respect, openheid van geest, culturele uitwisseling en gemeenschappelijke waarden (ongeacht cultuur, tradities, religie of taal)

3. Ondersteuning bieden aan de LGBTQI-groep (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, Questioning and Intersex): bewustmakings- en informatiecampagne"⁷⁰.

De gemeente biedt een huiswerkschool binnen haar sportinfrastructuur.

Stad Brussel

In het *Algemeen beleidsprogramma 2017-2018* van Stad Brussel staat vermeld dat het de gendergelijkheid op verschillende niveaus wil verbeteren:

- Onderwijs: "onderwijsprojecten en -acties rond respect voor verscheidenheid voortzetten ('herinneringsplicht', strijd tegen fascisme en racisme, gelijkheid man en vrouw, respect voor seksuele geaardheid, enzovoort".
- Jeugd: "de diversiteit in jeugdcentra vergroten met behulp van specifieke projecten (gendergelijkheid, interculturaliteit, enzovoort) en begeleidend personeel opleiden".
- Animatie: "verder realiseren van het algemeen plan voor de permanente vorming van jeugdanimatoren (interculturele aanpak, gelijkheid man en vrouw, neutraliteit, opvang van kinderen/jongeren met specifieke behoeften, enzovoort)"
- Bestrijden van discriminatie bij aanwerving
- Ontwikkelen van activiteiten rond de "vrouw" in de buurthuizen

Het onderdeel "Gelijke Kansen" bevat drie prioriteiten waaronder de opwaardering van de diversiteit (toegespitst op de strijd tegen homofobie alsook op het onthaal van nieuwkomers) en de gelijkheid tussen mannen en vrouwen en voorziet in:

- "Het permanent maken van de in 2008 opgerichte Stedelijke Adviesraad voor Gelijkheid tussen Vrouwen en Mannen;

⁷⁰ Cel Gelijke Kansen, s.t., online: http://www.stgilles.irisnet.be/public/uploaded/Enseignement/Egalite_des_chances/lettre_intro_2017.pdf

- Een evenwichtigere vertegenwoordiging van de vrouwen in alle sectoren van het bestuur en de openbare instellingen van de Stad Brussel;
- Het aandachtig bestuderen van alle politieke en budgettaire beslissingen die een impact hebben op dit beleid, inspelend op dit streven naar gelijkheid;
- Het voeren van een algemeen beleid rond de strijd tegen echtelijk geweld (preventie, begeleiding en bescherming van de slachtoffers, bewustmaking van het publiek, sancties voor de daders);
- Het voeren van een preventiebeleid en repressief optreden tegen het geweld ten aanzien van vrouwen op straat, in scholen en in andere openbare instellingen;
- Het om de drie jaar een gemeentelijk verslag opmaken van de gelijkheid tussen mannen en vrouwen, de wijze waarop het College van Burgemeester en Schepenen met dit thema rekening houdt in zijn beleid en de financiële middelen die eraan worden toegekend. Het verslag bevat een situatiebeschrijving en een evaluatie van de getroffen maatregelen."

Het programma houdt zeer weinig rekening met de gelijkheid tussen mannen en vrouwen in het kader van de sportbeoefening (met dien verstande, zonder de variabele gender te vermelden wat betreft aanmoedigen van de gemengdheid, de diversiteit van de sport en de aanpassing van de openingstijden aan het dagelijkse leven van de burgers). Het voorziet in het opstellen van een gemeentelijk sportcharter waarin de waarden worden vastgelegd die de Stad ter zake wil uitdragen alsook in het laten opmaken van een kadaster van de gemeentesport door het "Sporthuis van de Stad Brussel" in samenwerking met de COCOF. Op dit ogenblik worden er geen expliciete beleidslijnen vermeld die rekening houden met de sportbeoefening bij vrouwen⁷¹.

De Stedelijke Adviesraad voor Gelijkheid tussen Vrouwen en Mannen werd in 2007 gecreëerd op initiatief van de Stad Brussel. Deze raad bestaat uit leden van verenigingen en actoren die zesmaal per jaar samenkomen om advies te geven over gendergerelateerde kwesties zoals discriminatie, partnergeweld, gelijke carrièrekansen,... Verder kan de AGVM de Stad ook advies geven over het maken en verspreiden van infobrochures, bewustmaking van de Brusselse bevolking via concrete acties,⁷²...

De Stad Brussel strijdt tegen deze discriminatie op 3 manieren: vrijwaren van gelijke kansen voor het eigen personeel, samenwerken met verenigingen en organiseren van evenementen voor het grote publiek ⁷³. De Cel Gelijke Kansen lanceert ieder jaar een projectoproep bedoeld voor lokale verenigingen. De toegekende subsidies kunnen oplopen tot € 2000. Vorig jaar werd er € 70.000 verdeeld over 55 verenigingen⁷⁴.

⁷¹ Stad Brussel, *Algemeen beleidsprogramma 2017-2018*

⁷² Stad Brussel, *Stedelijke Adviesraad voor Gelijkheid tussen Vrouwen en Mannen*, online: <https://www.brussel.be/stedelijke-adviesraad-voor-gelijkheid-tussen-vrouwen-en-mannen>

⁷³ Stad Brussel, *Gelijke Kansen*, online: <https://www.brussel.be/gelijke-kansen>

⁷⁴ Stad Brussel, *Persbericht Mohamed Ouriaghli*, online: https://www.bruxelles.be/sites/default/files/bxl/20170215_Appel_a_Projets.pdf

3/ Lijst van de personen die we spraken

Naam	Functie	Locatie
Faten Alamat	Kabinetschef van de schepen van Openbaar Onderwijs, Jeugd, het Jonge Kind en Personeel	Brussel-stad
Fred Suzanne	Beheerder van het Sport- en Cultureel Centrum Noordpool	Brussel-stad
Fabien Watteyne	Bevoegd voor Sport binnen het kabinet van de schepen van Burgerlijke Stand, Demografie, Sport, Erediensten, Gezin en Senioren	Brussel-stad
Barbara De Witte	Verantwoordelijke van de cel Gelijke Kansen	Brussel-stad
Anne-Cécile Huygens	Cel Gelijke Kansen	Brussel-stad
Kambaza Kkuribi	Verantwoordelijke jeugddienst	Brussel-stad
Farid Sahli	Verantwoordelijke sportdienst	Sint-Gillis
Sophie Berthelon	Voorzitster van de EDJ Union Saint-Gilloise	Sint-Gillis
Adelheid Byttebier	Schepen van Nederlandstalig Onderwijs en Cultuur, Gelijke Kansen en Aankopen	Schaarbeek
Suzanne Ryvers	Kabinetschef van de schepen van Nederlandstalig Onderwijs en Cultuur, Gelijke Kansen en Aankopen	Schaarbeek
Amélie Servotte	Verantwoordelijke gender mainstreaming	Schaarbeek
Pierre Seeger	Kabinetschef van de schepen van Kinderen, Jeugd en Sport	Schaarbeek
Quentin Deville	Verantwoordelijke sportdienst	Schaarbeek
Julie Wauters	Verantwoordelijke Huis van de Vrouw	Schaarbeek
Rachid Mansouri	Verantwoordelijke jeugddienst	Schaarbeek

Françoise Abrassart	Directrice van het departement Burgerleven	Schaarbeek
Laurent Bensalah	Verantwoordelijke sportdienst en directeur Molenbeek Sport	Molenbeek
Fatima El Ouahabi	Coördinatrice Heyvaert-hal	Molenbeek
Bilal Rghioui	Kabinetschef van de schepen van Arbeid, Economische Ontwikkeling Sociale Economie, Sport, Internationale Betrekkingen	Molenbeek
Claudine Liénard	Projectverantwoordelijke	Université des Femmes
Sophie Pereira	Projectverantwoordelijke	Université des Femmes
Laëtitia Genin	Nationale coördinatrice	Vie féminine
Olivier Khassim	Directie Investerings	Brussels.Plaatselijke Besturen

4/ Gebruik van de zalen tijdens de krokusvakantie (12-17 februari 2018)

Tijdens de week van carnaval en in het algemeen tijdens de schoolvakanties worden de zalen op een zeer verschillende manier gebruikt dan tijdens een klassieke week. Een van de voornaamste gebruikers – de scholen – zijn afwezig en veel activiteiten worden 's avonds evenmin georganiseerd. We hebben geconstateerd dat bij de meeste zalen de effectieve aanwezigheid van de gebruikers niet noodzakelijkerwijs bekend was. De beheerders dienden contact op te nemen met de gebruikers om na te gaan of onze komst opportuun was. We wijzen er nogmaals op dat een duidelijke visie, voldoende op voorhand uitgewerkt, het mogelijk zou kunnen maken om tijdsblokken vrij te maken voor nieuwe of gerichte activiteiten die in het bijzonder bedoeld zijn voor vrouwen. Schoolpubliek, in het bijzonder adolescenten, zou prioriteit kunnen krijgen. Activiteiten voor mama's met tegelijkertijd activiteiten voor hun kinderen zijn ook opportuun.

Sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat

De sportzaal Koninklijke Sinte-Mariastraat werd tijdens de vakantieweek niet gebruikt.

De 40 Metaal

Overdag wordt een stage rond psychomotoriek georganiseerd. De avondactiviteiten worden niet georganiseerd.

Noordpool

Er werden 34 activiteitenuren geteld tijdens de vakantieweek, hoofdzakelijk tijdens de avond, tegenover 74 uur tijdens de eerste telweek.

Heyvaert

Overdag worden er stages voor kinderen georganiseerd.

Tijdens de avond zijn sommige activiteiten behouden, andere worden niet georganiseerd; 57 uur gebruik geteld tijdens de carnavalsperiode tegenover 134 uur tijdens de voorgaande week.